

Vitalij Moszkalenko

Az energia megmaradásának és átalakulásának törvénye

Újra visszatértem ide. Itt éltem, tanultam, szerettem. Innen utaztam Moszkvába. Itt maradtak a szüleim, a nővérem, a barátaim. Ez az a hely, ahol emlékeznek rám.

Ezt a helyet most Bjalarusznak hívják, régen Bjelaja Rusz volt a neve.¹

Volock városa igen régi. A háború előtt mesebeli, lengyel–litván játékvároska volt, kikövezett utcákkal, egyemeletes házacskákkal, a Nyugat-Dvina keresztülfolyott rajta. Pravoszláv, katolikus és zsidó templomok voltak benne. Beloruszok, litvánok, lettek, zsidók, lengyelek, oroszok éltek itt. Azt beszélték, hogy a háború előtt a zsinagógát maga Chagall festette ki. Volock akkor területi székhely volt, Vityebszk – ahol Chagall született – vagy száz kilométerre volt innen, Chagall tehát úgy jött ide Volockba, mintha fővárosba érkezne. Volock dombokra épült. Pontosabban, ezelőtt ezer évvel egyetlenegyre, a Szofija-hegyre, azután, egyre terebélyesedve, elfoglalta a többi is. Az egyik domb, a néptelen, gazzal benőtt Zadvinszkaja közel volt az iskolához. A volocki gyerekek nem játszottak rajta, az iszákosok is odalént iddógáltak, s végül is csak a beszélgetők vonultak vissza ijesztő bokrai közé a férfinéppel.

Jöttment voltam. Tiszt fia, és a hadsereg tisztikolóniájából jártunk ki arra a hegyre, tüzeket gyújtani és elrobbantani a megtalált lövedékeket. A hatalmas helyet tíz méter mély gödrök szaggatták fel. Szigorúan szimmetrikusak voltak. Az aljukon meggyűlt a víz, amelyben békák, gótek és óvszerek úszkáltak. A hegyen könnyen találhattunk rozsdás lövedékeket. Gránátgyújtókat kötöttünk rájuk, és ledobáltuk őket a Dvinába. A robbanás olyan erős volt, hogy a fákról csak úgy záporoztak a zöld levelek. A Zadvinszkaja földje szürkésfekete volt. Nem is föld volt ez, inkább lehetőleg könnyű fekete homok, a szél fölemelte a levegőbe, csodásan lengedezett az

alkonyatban. Volt még ott egy valószínűtlenül tiszta forrás is, amelynek a közelében kialakult valami tóféle. Titokban levetkőztünk, bekentük magunkat azzal az agyagos homokkal, aztán megfürödtünk a jeges vízben. Elbújtunk az aljnövényzetben, és homokvárakat építettünk a lengeteg fekete homokból. A homokvárak a tavacska partján sorakoztak, mint a mesékben középkori társaik, s ha fölemeltük a fejünket, az ágakon át, a messzeségben ott volt a jó öreg pogány nap. Ezer évvel azelőtti lovagoknak éreztük magunkat, akik lóháton védik a földjüket az idegenektől. Volockban volt egy csodás helytörténeti múzeum. A tanárok okkal-ok nélkül hurcoltak minket oda. Tiszteletben tartották a múltat. A helytörténeti múzeumban megmutatták nekünk a hatalmas, cápára emlékeztető harcsát, amelyet a Nyugati Dvinából fogtak ki, a fegyvereket, a nyílhegyeket és a partizánmozgalom hőseinek fényképét. A körkép megrázóan szép volt, s a viaszból készült halmok, amelyeken az ősi Volock állott, sűrűn telipettyezve házacskákkal, s minden oldalon ott volt az aljas ellenség: lengyelek, litvánok, tatárok, németek. Elmagyarázták nekünk, hogy a volocki fedelemség minden ellenségét legyőzte, s hogy aggodalomra semmi ok. Az egyik hegy, a Zadvinszkaja, a körkép egyik sötét sarkában húzódott meg. Mint ha elkövetett volna valamit valaki ellen. De nekünk, hét éves sárgacsőrűeknek, a Zadvinszkaja maga volt a paradicsom, ott „éktelenkedtünk”. A Nyugati Dvina túlszéljén ott magasodott a Szofija vár, a volocki fedelemség hajdani erőssége. Tüzet gyújtottunk, megsütöttük a tisztai parcellákból lopott krumplit, és rémtörténeteket meséltünk egymásnak.

Hárman voltunk barátok. Vagyik Bisankovics, Gera Kac és én. Vagyikkal a kaszárnya melletti tisztiházakban laktunk. Gera a városban. Egy osztályba jártunk, és hazafelé is ugyanarra vitt az utunk.

Az otromba csínyek és a túrhetetlen magatartás hozott össze minket. Naina Jakovlevna Doros, a belorusztanárnőnk belépett az osztályba, és a küszöbön azt mondta édes anyanyelvünkön:

– Kac, Bisankovics, Maszkalenka, kifelé! – Rá se hederített lagymatag és őszintétlen tiltakozásunkra. – A gazemberségtek miatt most mindegyikőtöknek beírok egy hármast. Titeket meg kihajítalak. – Ezek után utálkozva eltakarta a szemét, és kilökdösött minket az osztályból. – Most pedig ki innen, de rögtön!

Mi pedig, három apagyilkos, elmentünk az iskola melletti Rogyina moziba. Ez volt a város szellemi központja. A volocki gyerekek nemigen terheltek agyon magukat olvasással, a moziban mélyedtek el a világkultúrában. Halálra nevtük magunkat a *Fogolyútvonalon*, *Az Y-badműveleten* és a *Pitkin vizsontagságai a kórházbanon*. A *Kalandkeresők* volt a kedvenc filmünk. Különösen az a része tetszett, amikor a kalózok megölik a főhősnőt, és a koporsója alámerül a tengerbe. Mind mélyebbre és mélyebbre merül, a nap meg ott csillog az egyre vastagabb vízrétegen. Vagyik Bisankovics hússzor nézte meg ezt a filmet. Arról ábrándozott, hogy utazó lesz, és idegen tájakra jut el. Kapitány akart lenni, és eljutni az egyenlítőhöz. Az apja rettenetesen ivott, és verte az anyját. Vagyik megszökött otthonról, és a mi tisztiházunk padlásán bújt el. Anyám igen felizgatta magát, és sajnálta Vagyikot. Vagyik viszont egy teljes laboratóriumot alakított ki a padlásán, ahol napokat-éjeleket töltöttünk hármásban. Mind a hárman arról ábrándoztunk, hogy elutazunk valahová, és meghódítunk valamit. De a legtöbbet Vagyik álmodozott erről. Zárkózott, mogorva és gyűlölködő volt. Mindig hiányzott neki valami az életből. A szülei voltak a bűnösök ebben meg örökölte is. Vagyik apja együtt szolgált az apámmal, ő is gyűlölködő volt. Gyűlölte a bajtársát, ha előléptették, ha valaki vásárolt egy bútorgarnitúrát, vagy ha jó fogása volt horgászás közben. Amikor ez a gyűlölet elviselhetetlen lett, Vagyik apja verni kezdte a feleségét. A katonakolónián állandóan az a pletyka járta, hogy Vagyik anyja csalja a férjét. Voltaképpen jó lett volna tudni, hol tudta „folytonosan” megcsalni a férjét, miután negyven tisztcsaláddal egyetemben a várostól elkerítve élt, s ahol, ha bárki bármire csak gondolt is, biztos, hogy másnap reggel már azzal a történettel traktálták, mi lett ebből a gondolatából. Évek múltával Vagyik túrhetetlen lett. Ha új ing volt az emberen, hétszentség, hogy még aznap elszakítot-

ta. Képes volt álló nap szenvedni, rá se hederítve a környezetére. Amikor már kamaszodtunk, én inkább Gerával barátkoztam. Nyolcadik után Vagyik a híradástechnikai technikumba jelentkezett, hajórádiós akart lenni, meglátni az Egyenlítőt és ellátogatni a szingapúri kuplerájokba. Am addig is, amíg megkapja az engedélyt, hogy Volockból elutazzék az Egyenlítőhöz, arról ábrándozott, hogy hazamegy, és bosszút áll az apján. Mindenért. Ám az apja meghalt magától is, az anyja meg rá pár hónapra férjhez ment valaki máshoz. Mostanában néha az az érzésem, a Vagyik Bisankovics apja nem minden ok nélkül verte a felesége fejét a falhoz.

Így aztán Gerával kettesben „éktelenkedtünk”. Gerában megvolt a képesség, hogy hajmeresztő aljasságokat találjon ki, amelyek nyomában megidézték minket az iskolagyűlésekre, a szülőket behívták az igazgatóhoz, a lányok meg imádattal néztek föl ránk, mint a hegyekből épphogy alálovagló kubányi legényekre. Persze, elsősorban Gerán csüngtek imádattal. Az én jelenlétem mindössze némi árnyalatot adott hozzá a Gera „éktelenségé”-hez, és a hasonlíthatatlan Don Quijote jelenlétében nehezen birkóztam meg Sancho Panza szerepével.

– Ez a két fiú kész börtöntöltelék! – kiabálták nagy gyönyörűséggel a szülői munkaközösség aktivistái az iskolagyűlésen. – Még csak rágondolni is szörnyű, hogy siklókat eregetett be a lányok öltözőjébe. A lányok rosszul lettek, hánytak, Tánya Mascenkót pedig, aki jeles tanuló, a mentő vitte el.

Csak én tudtam, hogy Gerának elsős kora óta tetszik ez a Tánya Mascsenko. S hogy éppen én falaztam, amikor Gera becsúszta a siklókat a Tánya Mascsenko alsóneműjébe, csizmájába és táskájába. Gerában bugyborgott az életerő, míg a környezete folytonosan azon volt, hogy visszaszorítsa bele.

– Eszement vagy, érted! – Ada néni, a Gera anyja a szemem láttára évekig kalapálta a fiát. Üvöltött, megpróbált hatni a fia elvarázsolt képzetére. – Mi a francot csináltál már megint, te eszement?! Olyan vagy, mint az apád. Eszement a nagybátyád is. Az egész családjuk mind bolond. Mind a halálot akarják, mind!

Ezek után Ada néni festőien, mintegy ájultan elomlott a széken, letépte a kendőjét, dúsgazdag, kátrányfekete haja a padlót seperte, a lányai ott csüngtek rajta, és vékony hangon sikoltottak. Gera úgy állt ott, mint a világ minden fiújának szóló néma szemrehányás. Mint egy élőkép, amelynek a felirata: „A fiú, aki megölte szerencsétlen anyját.”

A Gera apjának az volt a neve, hogy Iszaak bácsi. Ha el akarjuk képzelni a bibliai Sámson vagy Mózes, akkor csak Iszaak bácsit kell leírni. Csak a szakáll hiányzott róla. A bátyja Rigában lakott. Ada néni szerint ő volt az eszement. Na meg az egész családjuk bolond volt. Kétlem, hogy Ada nélinek igaz volt. Néha úgy látom, épp ellenkezőleg. Azt hiszem, Ada néni a férje hallgatagsága háborította fel. Iszaak bácsi, ez a hatalmas, kétméteres, nagyszerű felépítésű, kidolgozott izmú férfi mindig csak hallgatott. Úgy rögződött az emlékezetemben, hogy egyszer, majd minden erőfeszítés nélkül letépte a zsanérról a pajtaajtót, amely mögött egy piti kis tolvaj rejtőzött. Volockban akkor még nem volt gázvezeték, a tűzifát pajtákban tárolták, s ezeket minduntalan kirámolták. A tolvaj bemászott a pajtába, de ott nyomták, ő meg elrejtőzött odabent. Iszaak bácsi a gyerekhad szeme láttára letörte az ajtót, elkapta a tolvaj grabancát, és elhurcolta a rendőrségre. Mindezt némán és szenvtelenül. Mint egy szörnyű némafilmben. Ott futottunk mellette, és mi is hallgattunk. A járókelők sóbálvánnyá merevedve álltak meg az abnormálisan néma, szaladó gyerekhad látán, amelynek közepén egy hatalmas férfi gyalogolt, markában egy másik férfival, aki visított a rettegéstől. De a felesége nem tisztelte Iszaak bácsit, s ezt minden módon az orra alá is dörgölte. A gyerekei örökölték ezt a tiszteletlenséget. Iszaak bácsi meg hallgatott. A járműjavítóban dolgozott, ócskavasat, hulladékot rakodott teherautókra. Minden nap keresett valami mellékést. Kinyitotta a tálalót, a gyűrött rubeleket beledugta a törtszárnyú hatyúval díszített kancsóba, letusolt, és némán nekiállt a vacsorakészítésnek. Ada néni egész nap a tévét nézte, s azonnal kiabálni kezdett, mihelyt Iszaak bácsi belépett a lakásba:

– Becsuknád az ajtót?! Micsoda ember vagy te?! Egy óráig tart neki, amíg bejön. Csukd már be azt az ajtót, te eszement fajzat!

Mindig sajnáltam Iszaak bácsit. Nyilvánvaló, hogy nem szolgált rá a sértésekre. Nem ivott, nem dohányzott, sose káromkodott, és nagyon szerette a gyerekeit. Ő volt az ideális férj és apa. Éjt nappalá téve mindent elvégzett a házban. Hetente kétszer még a padlót is felmosta. Ha csak egyszer is láttam volna, hogy az apám otthon felmossa a padlót, nagyon valószerű, hogy másként alakul az életem. De Ada néni kikészítette a maga Sámsonjának az idegeit. Tudnivaló, mi a vége az ilyesminek. Évente pár alkalommal Iszaak bácsit elhagyta a türelme. Ada né-

ni, elveszítve minden realitásérzékét, túlzásokra ragadtatta magát, és jól megkapta, amit érdemelt. Iszaak bácsi leitta magát, és rettenetes lett. Általában úgy kezdődött, hogy valaki förtelmesen kiabálni kezdett a szomszéd ház erkélyén:

– Kacék, hallják?! Itt van az eszementjük! Ada te, Ada! Ez nem igaz! Dülöngél!

Ahogy a nagyon ép emberekkel történni szokott, az alkohol gyilkosan hatott Iszaak bácsira. Először is rettenetesen berúgott, másodszor meg agresszív lett, és egyfolytában sírt. Elcsípte az aprócska Ada néni, és kínozni kezdte. A néni kiabálása fölverte az egész házat, az egész utcát, egész Volock városát. A gyerekeik kirohantak az utcára, és a járókelőktől kértek segítséget. Iszaak bácsi sajtóságon kínozta Ada néni. Fél kézzel megmarkolta a haját, és fel-alá gyalogolt vele a lakásban. A másik kezével meg, mondjuk, felkapott egy Tonet-széket, és megkérdezte:

– Tetszik neked ez a szék, te kurva?

Ada néni hisztérikusan rikácsolt:

– Hagyd békén azt a széket, te rohadék!

Iszaak bácsi könnyed mozdulattal darabokra törté a széket a falon. Így sasírozott fel-alá a lakásban, fél kezében Ada nénival, és szép sorjában mindent izzé-porrá zúzott. Abban a pillanatban, amikor odaért a tálalóhoz, amelyben a kristályok és tálalóedények voltak, szóval, az egyetlen érték a lakásban, Gera közbelépett. Berontott a lakásba, és belecsimpaszkodott az apja karjába. Ám a beszeszelt Iszaak bácsi akkor már abnormálisan erős volt. Gera után a hűgai is berontottak, magas hangon megátkozták az apjukat, és belecsimpaszkodtak ők is, mint kutyák a vaddisznóba a holland kismesterek képein. Azon voltak, hogy ledöntsék Iszaak bácsit a padlóra, és kihívják a rendőrséget. Iszaak bácsi fel-alá szökdécselt a lakásban, vadul nevetett, és egyikőjüket se pottyantotta le a padlóra, mert sajnálta őket. Tudta, milyen hihetetlenül erős. Szerette ezeket az embereket, akik évek óta nem vették emberszámba. Amikor megérkezett a rendőrség, Ada néni az egész vadállati temperamentumát bevetve rikácsolni kezdett velük, amitől a rendőrök rájöttek, hogy valójában bolondokkal van dolguk, és távoztak. Ada néni, miközben a hajánál fogva lógott a férje kezében, megvédte Iszaak bácsit. Mindig ugyanez történt. Amennyire emlékszem, Iszaak bácsit egyszer se vették el. A nagyobb családi csetepaték idején, amikor Iszaak bácsi hirtelen és némán és ijesztően elrohant a boltba a következő üveg vodkáért, a Kac család

mély illegálisba vonult. Ada néni, Gera meg a lányok nálunk töltötték az éjszakát. Aludhattak volna a rokonaiknál is, de veszélyes lett volna nekik az övéiknél. Ám a tisztí kolónián volt egy ellenőrző pont, ahol őrk álltak, azokat meg figyelmeztették, hogy ne eresszék át Iszaak bácsit. Rendszerint engem küldtek át hozzá a parlamberter fehér zászlájával. A fehér zászló egy cédula volt, amelyen az Ada néni írásával ez állt: „Iszaak, te rohadék, ha nem hagyod abba a randalírozást, holnap beadom a válópert. És ne használj sok fát! Még felgyújtod a házat, te rohadék!”

Azért küldtek át, hogy vigyázzak a kályhára, és bölögassak Iszaak bácsinak. Ada néni, amikor elindultam a férjéhez, a rémülettől reszketve azt suttopta:

– Az a legfontosabb, hogy mindenre mondj igent. Akármit mond az az eszement, te csak vágd rá, hogy igen. Aztán majdcsak elalszik.

Iszaak bácsi könnyen ráharapott erre a csalira. Most már csodálkozom, miért nem igenelt neki soha Ada néni. Amikor elfogyott a vodka, Iszaak bácsi zokogni kezdett, szörnyű bűnökkel vádolta magát, és sajnálta az eltört holmikat. Másodnap reggelére elaludt, általában a padlón. Elzártam a kályha szelelőjét, és hazamentem. A család visszatért a száműzetésből. Ada néni győztesként tért haza. Olyan volt, mint a bolondokházába frissiben kinevezett főorvos. Gyakorlatiasan megszemlélte a gondjaira bízott háztartást, és semmin se csodálkozott. Csöndben meghúzta magát, felbecsülte a kárt. Ám ahogy Iszaak bácsi kijózanodott, Ada néni elszörnyedve egyszeriben rájött, milyen rettentő nagy a veszteség, amit „az a rohadék” okozott, elfogyott a türelme, és újra kiabálni kezdett a férjével.

Ami az egészséget és a magasságot illeti, Gera nem érte utol az apját. Valahogy olyan négyyszögletes volt. Ahogy az apjában, benne is volt valami medveszerű, és látszólag tompaagyú volt. Valójában az agya úgy járt, mint egy gőzgép, hogy kiutat találjon az iskola által ránk erőltetett helyzetekből. Gera zseniálisan „éktelenkedett”. Ám a bűnt követte a bűnhődés. A siklók után, amelyeknek köszönhetően Tányu Mascsenko elájult, Gerát ki akarták csapni az iskolából. Az anyja az igazgatóhoz járkált, kegyelemért könyörgött. Gerát próbaidőre ott tartották.

Tízéves koráig Gera puhány, álmos, szemüveges gyerek volt. Örökké majszolt valamit, és szerintem világeletemben kopasz volt egy kicsit, a folt körül ap-

ró, göndör hajtincsekkel. Rosszul futballozott, fukar volt, de módjával, megspórolta az iskolában vásárolható pirog árát, összegyűjtötte, aztán suttyomban elszaladt a moziba, vett egy lottót, hogy egyszeriben meggazdagodjék, otthagyja az iskolát, és elutazzék Rigába. A nagybátyjához. Csak egy tulajdonsága volt, amely előnyösen megkülönböztette a többi gyerektől. Igen sokat verekedett. Okkal és ok nélkül. Az Iszaak bácsi ereje benne az Ada néni gonoszságával és céltudatosságával párosult. A megrögzött volocki diák-„hőzöngők” között az a hír járta, jobb, ha nem akaszkodnak össze „ezzel az őrutllettel”. Gera mindenért hajlandó volt verekedni, harapott, ordított közben, vágószerszám után kapkodott. Ötödikben osztályt ismételt, és ez tragédia volt a Kac családban. Apám rakétakezelő volt, heteket töltött ügyeletben, az ügyelet után heteket horgászással, az anyám fiatal volt, szép és nagyon szeretett engem, de az életet is éppúgy szerette. A katonakolónia aktívistájaként az ő dolga volt a szabadidő megszervezése. A saját szabadidőm az én dolgom volt, s amíg iskolába jártam, útban hazafelé menet Ada néniéknél csináltam meg a leckémet, ott ettem-ittam, néha ott aludtam. Abban a házban mindenki előtt tárva-nyitva állt az ajtó. Az egész osztály – oroszok, lengyelek, zsidók, litvánok, beloruszok, ukránok – hosszú évekig járt oda, hogy november 22-én, a Gera születésnapján felvágják a születésnap tortát; lehetővékony pászkát ettek a teához, és torkig laktak fánkkal, amelynek a zsírja végigfolyt az ujjukon. És senki se gondolt rá, hogy más-más a nemzetiségünk.

Aztán később a felnőttek ezt jól megmagyarázták nekünk. Jól kiborították a billet. Előjöttek az évezredek kisebbrendűségi komplexusok, arra dresszíroztak minket, mint a rendőrségi kutyákat, hogy éberek legyünk, és felismerjük az ellenséget.

Gerával nem szakadtunk el egymástól, bár a fiú csak elérte, hogy osztályt ismétljen, s összehozott egy csoportot a bukottakból, amely aztán úgy istenigazából „éktelenkedni” kezdett. Az iskolabálok rendezésére váltak a verekedések. A bálozással párhuzamosan Gera járnit kezdett a bokszszakosztályba, és nagyon összeemeledett Fazil Braticsevvel, a tatár edzővel, aki kelleltenül elismerte, hogy úgymond, azt hitte, csak az ázsiaiak tudnak abnormális dühvel verekedni, ám most itt van ez a zsidó, s kiderült, hogy Volocknak ő az egyetlen reménysége a bokszversenyeken. Gera megszerette a bokszot s meg Fazil Braticsevet. Én is nekiveselkedtem a bokszolásnak, de elég volt, hogy egyszer kapjak egyet az orromra,

menten kiszereztem ebből az angol sportból. Gera és Fazil amúgy istenigazából összejöttek. Lassan még hasonlítani is kezdtek egymásra. Már Gera Fazilra. Ám két oka is volt, hogy Gera nem csinált bokszkarriert. Először is fegyelmezetlen volt, agyonkínózta Fazilt azzal, hogy késett az edzésekről, másodsor meg hirtelen meghízott. A váltósúlyhoz nem fűlt a foga, a félnehézsúlyban nem volt esélye. Az ökölvívó szakosztályt odahagyva Gera szélesesen szétvetett, megerősödött lábán és kopaszra borotválva járkált, a fizikára és a matematikára csak a vizsgák előtt gondolt. A Kac családban állandósult a gyász. Ada néni továbbra is verte az ő négysegletes fiacskáját mindennel, ami a keze ügyébe akadt. De a fiún még a vasalódeszka is darabokra tört. Az irodalomtanárnőnk egyszer mindönket megnevette, mert azt ajánlotta, hogy az irodalomszakkörben olvassuk fel a *Kalevalát*. Tánya Mascsenko ekkortól kezdve hívta Kacevalának Gerát. A csúfnév egész életére ráragadt. Gera lett a városban az „istennyila”: kinek, hogyan és hol kell a pofájába vágni, kit nem szabad bántani, kivel lehet ideiglenesen békét kötni. Az iskolai élet megtelt igazi tragédiákkal, szerelmekkel, valódi csalódásokkal és árulásokkal. Nem minden tanár fogta ezt föl, ezeket nem tisztelték, és elveszítették a tekintélyüket. Gera lett a tekintély, szinte a második igazgató. Ő ügyelt a rendre, nem engedett idegeneket a táncterembe. A mi iskolánkban a városi oktatási osztály nem hivatalosan engedélyezte, hogy „a rothadó nyugat” zenéjére táncoljunk. Az iskolát még a háború előtt építették, óriási színházterme volt. A rendőrséget is csak egy kerítés választotta el tőle. Gerának a rendőrség nem jelentett akadályt: elkövette első gazdasági bűncselekményét, amikor elkezdte pénzért beengedni a más iskolába járókat. Mindent kiszámított. A belépő egy rubel. Egész Volock törte magát, hogy nálunk táncolhasson. Kereslet-kínálat. Gera nem titkolózott, nem költötte magára a pénzt. Mint jövődő szocialista gazdasági szakember, „különlegesen nagy méretekben” a kollektív célok hasznából indult ki: hogy mindenkinek egyszerre legyen jobb, s ezért egy hónap múlva ott legyen a rádiófülkében egy új magnó.

– Veszünk egy Janzát. Olyan kék a teteje, a gombjai meg fehérek. A hangja mint az álom. Arra már lehet táncolni. Mindenki sárga lesz az irigységtől. Érted?

Én még értettem valahogy, ám az iskola hivatalos igazgatójának, a pedagógiai tanácsnak és a szülői munkaközösségben megtestesülő közönségnek

nem ment a fejébe a dolog. A csalást leleplezték, de Gerának nem esett baja, mert ő volt az egyetlen, akinek volt valamije a „rothadó” Nyugatról: Beatles-, Rolling Stones- és Hamperding-lemezek, meg a Csirvona Ruta nevű ukrán együttes felvételei. Ezeket a híres rigai nagybátyja küldte neki.

Gera napokig tudott Rigáról mesélni. Amikor hazatért a nagybátyjától, összegyűltünk a Bisankovicsék padlásán, és Gera elkezdett „mérgezni” minket. Hamarosan nemcsak az ő ideálja lett Riga, hanem az enyém is. Vagyik Bisankovics vadul meggyűlölte Gerát, hiszen Rigában ott volt a kikötő, s onnan el lehetett volna hajózni Szingapúrba, a kuplerájokba. Vagyik szenvedett. Ette a sárga irigység. Egy időre ösztönös antiszemita lett belőle, egyszer ki is robbant, és azt ordította, hogy: „Csak nektek, zsidóknak megy jól!” Gera ellegyintette a Vagyik gyanúsítgatásait, mert közölte, hogy Rigában mindenkinek jó. Vagyik nem hitte el. Gera azt mondta, Rigában egyaránt jó a svéd matrózoknak, a kubai négereknek, akik a rigai hajózási szakiskolában tanulnak, de még a vietnamiaknak is jó, és hogy azok az aljasok a polgári légiközlekedési főiskolán tanulnak, és mosolyogva lófrálnak a városban. Vagyik gyűlölte a vietnamiakat. Gera csodálatos történeteket mesélt. Rigában ott volt a tenger, a sörözők, a tengerpart és az imádott nagybátyja. A nagybátyját mi, persze, sose láttuk. De valahol ott a távolban, ahová el kellett volna utazni – utazni, utazni! –, ott volt egy másik élet, amely beteljesítette volna minden álmunkat. Vagyik eljut az egyenlítőhöz, Gera lesz a legnagyobb vagány a világon, én meg jelentkezem a filmművészetire, és híres színész vagy rendező leszek.

Nyolcadikban Gera, Vagyik és a haverjaik eladták az iskolai véécéajtókat, amelyeket a nyári gyakorlaton készítettünk. Kilencedikben az egyik éjszaka kihozták a tornateremből a súlygolyót, és egy kicsit „ellabdáztak” vele. Elkapták őket, és az iskolai bíróság elítélte őket. Őszintén megbánták bűnüket, majd azonmód, a tetőn át bemásztak a légó épületébe, valami okból kihurcoltak onnan ötven kajakevezőt, és megpróbálták eladni őket azoknak, akiknek nyaralókat utaltak ki, ám mindhiába. Elkapták őket, Gera akkor már egy évet kapott feltételesen. A fiú egyre fejlődött. Akkor már hírhedt volt. Továbbra is barátok maradtunk, de valójában nem avatott be az ügyeibe. Valahogy úgy volt velem, mint a dekabristák Puskinnal. Nagyon jól énekeltem a lépcsőházakban gitárkísérettel tolvajnótákat, imígyen gyógyít-

gatva sebzett szívüket. Az eljövendő volocki banditák megóvtak engem az eljövendő zenei és színészi teljesítmények számára. Napközben a város egyik iskolájából a másikba szaladtam: a sakk-, a zene-, a társastánciskolába, a legspécibbet, az angolt nem is említve. Este meg minden áldott nap végigdefilíroztunk Gerával az „áttalúton” – így hívták a volocki főutcát –, én napraforgómagot rágicsáltam, és Gera, a Héralész vagy Kacevala dicsőségében sütkéreztem. Mindenki úgy szólította, ahogy akarta.

Nyolcadikban az iskola melletti Rogyina moziban, félig üres nézőtér előtt vetítették Tarkovszkij *Solaris*-át. Gera Tánya Mascsenkóba, a csodaszép jeles tanulóba volt szerelmes. Tánya Mascsenko meg a *Solaris*-ba volt szerelmes, mind több és több jelentést fedezett föl a filmben. A nézőtér üres volt. Gera könyörgött, hogy legyenek mellette, míg a filmet megnézik és megbeszélik. Megvette a jegyet Tányának, magának meg nekem, és hármásban megnéztük a *Solaris*-t. Tánya elalélt minden kockától. Tánya meg én bölcs filmesztétikai beszélgetést folytattunk a beavatottakkal. Gera feszülten hallgatott minket, s időnként közbevetett egy-egy szót. Ennek köszönhetően nem látszott teljesen idiotának. De Tánya rá se hederített Gerára. A fiú külsőleg illet a lányhoz, de kiderült, hogy műveletlen. Én jobban illetem a lányhoz, de hát alacsony voltam, kissé vézna is. Tánya már nyolcadikban egynolcvan magas volt, s néha felülről ejtette be a labdát a kosárba. Szjoma Pinszker udvarolt neki a szomszéd iskolából. Szjoma olyan volt, amilyennek lennie kellett. Eléggé művelt, majd egykilencven, és az apja Jáváján motorozott. Ez volt az előnye Gerával szemben, rólam, a seggdugaszról már nem is szólva. De mégis Kacevala győzött.

Kilencedikben elmentünk egy minszki versenyre. A kosárlabdacsapat majdnem ottpusztult, a szülőktől vártuk a megmentő pénzt, mert a tornatanárnő elveszítette az összes pénzt, jegyet és igazolást, így aztán télvíz idején mind a harmincan ki voltunk téve az éhhalálnak az állomáson. A hosszúra nyúlt, sovány kamaszok rettegve és szomorúan bámulták a befagyott ablakokat, amelyekben ott tükröződött a hatalmas, idegen, ellenséges város. Sokan voltak közöttük, akik akkor hagyták el először a mi tízezer lakosú Volockunkat.

Gera némán összegyűjtötte az ócska, lyukas trikókat, gatyákat, becsomagolta őket valami csillogó-villogó dobozokba, amelyeket ott helyben, az állomáson vásárolt, és eltűnt. Késő éjszaka volt már, ami-

kor étellel – kávé, tej, kolbász, kenyér – megrakodva újra felbukkant. Mintha idegen volna, odasétált hozzánk, s mint egy összeesküvő, azt suttogetta:

– Ide figyeljete, ti nyomoroncok, nyomás gyorsan a tizenhatos vagonba! A kalauzt Gáljának hívják, a Marik Zsoráját kérdezzétek. Megbeszéltem vele.

Fél óra múlva már hazafelé utaztunk. Gera, aki imádta a kolbászos kenyeret, két pofára zabálta a fehér kenyeret kolbással, s a viszontagságairól mesélt. Szjoma Pinszker unottan kibámult az ablakon. A földbe volt döngölve. Tánya Mascsenko úgy nézett Gerára, mint Donatas Banionisra, az intellektuális színészre, aki a *Solaris*-ban a főszerepet játszotta. De Gerának mégse virradt fel. A gyönyörű Tánya Mascsenkónak volt ugyan egy szerelmi románca Gerával, de Szjoma Pinszkerhez ment feleségül. Senki se marasztalta el a hűtlensége miatt, mert Gerát tizedikben leültették három évre, amiből mindössze egyet kellett letöltenie. A tizediket a börtönben fejezte be, s amikor kiszabadult, beiratkozott a rigai közgazdasági technikumba. Teljesült az álma. Már látszott, hogy nagy vagány lesz belőle. Rigában lakott, a sörözők városában. S megszerzte a szabadságot, amire úgy vágyott.

Amikor elkerültünk idegen városokba, a Birodalom összeomlása után meg idegen országokba, Gera rákapott, hogy táviratokat küldözzön nekem. Különléle tartalmúak és terjedelműek voltak. Egy ideig nem tulajdonítottam nekik jelentőséget, aztán gyűjteni kezdtem őket. Ott volt bennük a Gera humora és magánya. Ott volt bennük az életünk, amelyet mind a ketten a magunk módján éltünk meg. Úgyanúgy az élet értelmét kerestük, mint amikor a Vagyik Bisankovicsék padlásán ültünk, varázsos meséket hallgattunk idegen tájakról, ahol minden kívánság teljesül. A táviratokban ott parázslott gyermekkori barátságunk maradéka. Néha én is táviratoztam Gerának, ha volt pénzem. De neki mindig volt pénze. S egyik táviratot küldte a másik után. Idővel sajátos játék lett belőle, amelyet csak mi ketten ismertünk. Például: „Gyémántok megtalálva. Négy helikoptert és ládákat küldjete. Semmi esetre se szóljatok a gyémántkitermelési felügyeletnek.” Egyszer Párizsból küldött egy táviratot, amely bizonyára felzaklatta a KGB-t: „Haladéktalanul küldjete utánam minszki füstölt kolbászt, malátáskenyeret, farmert, a Tánya Mascsenko első csókját a Minszk–Volock között közlekedő vonat tizenhatodik kocsjának peronjáról és kubai Upman szivart.

Külön tarifával ugyancsak kérem celofáncsomagolásban a haza illatát. A számlátok már megnyitottam Svájcban, a Lenin utca 28. alatt.” Ez volt az a ház, ahol első szerelme, a tündökletes szépségű Tanya Mascsenko lakott.

A Minszk–Volock között közlekedő vonaton azon az estén Gera lett, ha nem is Belorusszia és Volock városa, de legalábbis a 7. számú szakiskola nemzeti hőse. Teliette magát malátás kenyérrel és minszki kolbásszal. Elmesélte, hogyan adta el este a bolhapiacon a dobozokban az ócska sportmezeket Levi's farmerként.

– Hogyan? Mindet eladtad? – csodálkozott a kotlósszerű tornatanárnő. – Mikor volt rá időd?

– Hát, nagybani árat csináltam. A dobozokat lezártam, aztán rájuk tettem a csalit, a saját gatyámat.

Ránéztünk, és észrevettük, hogy eladta a saját farmerjét, a trikója is más volt. Nem volt ez áldozat. Hőstett volt. Volockban neki volt először farmerja. Megrendültünk. A Levi's farmerja igazán valódi volt, „tőzsgyökeres”, ahogy Gera szokta mondani. Rája néni küldte neki – s ezt még kimondani is szörnyű volt 1969-ben! – Izraelből. A küldemény miatt Gera majdnem bekerült a vityebszki KGB-re.

– Tudsz te, ha akarsz, te gazember! – mondtam akkor neki, és elneveltük magunkat. Tudtuk, miért. Gera anyjának ez volt a kedvenc mondata. Amikor Ada néni tudomást szerzett a fia legújabb büntetéséről, a fejéhez kapott, lehanyatlott egy ülőkére, ideoda imbolygott rajta, és összefüggéstelenül motyogott valamit, amitől nagyon hülyén éreztük magunkat. Úgy tűnt fel, Ada néni a szemünk láttára meg fog bolondulni bánatában.

– Istenem, Istenem, büntess meg engem! Ölj meg! Minek éljek? Istenem, miért van, hogy a férjem eszement, a lányaim ringyók és alkoholisták, az egyetlen fiam meg tolvaj és gyilkos?! – suttogta keserűen Ada néni, miközben a fejét rázta, amivel sikerült is kiráznia a hajtúket a hajából, s a dúsgazdag, kátrányfekete haja tragikusan az arcába hullott, onnan meg le, egészen a padlóig.

– Mami, mami, mami... – motyogta mellette Gera, aki olyan szögletes volt, mint egy ruhásszekrény, és megpróbálta megérinteni az anyja fejét. – Nem vagyok gyilkos, mami, nem csinállok többet ilyesmit, mami.

– Fogd be a szád! Ki kérdezett, te aljas?! Istenem, mért nem hallgattam a nővéremre, mért nem mentem abortuszra, hogy dögölj meg, hallod, dögölj

meg, hogy ott rohadj el a szülőotthon klozetjében, hogy a patkányok lakmározzanak belőled, hogy ne élhess tisztességes emberek között, mert csak az olyan gazemberek között érzed jól magad, amilyen te magad is vagy meg a nagybátyád.

– Mami, mami, mami! Nem vagyok tolvaj, mami! Gyilkos se, mami! Várj csak, mindjárt!

S Gera ott helyben elkezdte megreparálni a dolgot. Mindig ugyanúgy. Mivel soha semmit nem csinált otthon, csak Iszaak bácsi meg a lányok piszmoztak a házimunkával, Gerának ezt – szörnyű bünként – mindig felrótták. De ha egyszer felkapta a vesszős-eprűt, és elkezdett fel-alá rohangálni a lakásban, retentő port kavarva és persze, főleg Ada néni körül ser-tepertélve, akinek mindennek szeme láttára elborult az elméje, az anyja csodálatosképp felgyógyult. Fel-tűzte a haját, tovább sírt. Gera, megorrintva a bűnbocsánatot, elmosogatott – anyja tragikus arccal nézte a tévét –, felkapott egy rongyot, felmosta a padlót – anyja egykedvűen kibámult az ablakon, de azért már rákiabált a lányokra: „Nem látjátok, hogy ez a fiú dolgozik?!” Gera megragadta az egyetlen szőnyeget, amelyet nem szoktak fölszedni, és kihurcolta, hogy kiporolja. Ada néni ezt már nem bírta:

– Iszaak, mit állsz ott, mint a saját emlékműved?! Azt akarod, hogy az a gyerek sérvet kapjon?! Iszaak bácsi indult, hogy kiporolja a szőnyeget, mami, mami, mami! Pedig a melléhez szorította a fiacskája kopaszodó fejcskáját, s azt suttogta:

– Na látod, te gazember, tudsz te, ha akarsz!

1961-ben Gera Kac kint a városban lakott, im meg Vagyik Bisankoviccsal a titokzatos Zadvinszkaja-hegy melletti tisztí kolónián. Csak egy év múlva leszünk hétévesek. Gera már csábítgatott minket az „éktelenkedésre”. A csínyjei még ártalmatlanok voltak. A Gera gúnyolódásának kedvenc tárgyai persze a nővérei voltak: Olga, Marina és Sztella. Kedvenc trükkje az volt, hogy mindegyiknek eldugta a harisnyáját és a cipőjét, aztán lesből azt figyelte, hogyan rohangásznak le-föl, s késnek el a tánciskolából vagy a technikumból. A nővérei egyöntetűen utálták az öccsüket, pedig Olga, a legnagyobb és Gera között tizenhét év volt a korkülönbség. S mert nem is utálat volt ez már, hanem szakadatlan küzdelem a csehovi rossz fiúval, az öccsükkel, aki istencsapása volt a Kac családon. Hetenként egyszer valamelyik nővére kitört, és jól eltángálta Gerát. Gera sosem árulta be a nővéreit az anyjának. Maga állt bosszút. Évről évre szörnyűbb és kifinomultabb módszerrel. Egyszer, ami-

kor Ada néni szabadságról ment haza, véletlenül megnézte a lányai ágát, és mindegyiknek a párnája alatt óvszert talált. Gera a jelenlétemben vásárolt belőle óriási mennyiséget, aztán tejben kifőzte és gondosan kilyukasztotta őket. Ada nénit, a gyerekek szeme láttára, majdnem megütötte a guta. Esküszöm, hogy egyik lánynak, még a legidősebbnek se volt halvány fogalma sem arról, mire való az a tárgy. Mellesleg a lányok megfontoltak és csendesek voltak, hármásban mentek-jöttek a tánciskolába, fiúkíséret nélkül. Azt hiszem, táncolni is hármásban táncoltak. A két kisebb viselkedéséért a legnagyobb felelt, sajnos, így aztán aggszűz maradt. Gerának mégis sikerült ébren tartani anyjában azt a hitet, hogy a lányai útban vannak már a legszörnyűbb illegális rigai kuplerájok felé. Abban az évben Gera azt fundálta ki, hogy tüzet gyújt a Zadvinszkaján, és tűzijátékot csinál. Szétraktuk egy deszkán a nyomjelző lövedékeket, azon mód a földbe ástuk, s megkezdődött az előadás, melynek utána a hegy lábától, a katonai egységtől nyakunk közé estek az ügyeletesek, hogy átfésüljék a hegyet, mivelhogy azt gondolták, az eltávozáson lévő „honvédők” jól leitták magukat, imígyen becstelentyve meg a szovjet katona eszményét.

Egyszer aztán Gera nem érkezett meg a tűzgyújtásra. Másnap se. Az osztályban azt beszélték, megbetegedett. Gera sose volt beteg, nem hittük hát. Bisankoviccsal minden este ott süttöttük a lopott krumplit, vadul ordítoztunk, és éjfélig ugráltuk át a tüzet, aztán elnémultunk, hallgatóztunk, nem sétálnak-e a romba dőlt erődítményben boszorkányok és kísértetek, homokvárakat építettünk abból a csodálatos fél homok-fél agyagból, s aztán megittasodva a romboló gonoszságtól, szétapostuk őket. Pucérra vetkőztünk, fürödtünk a csodálatos forrástavacs-kában, vadultunk mindenképp. Egyszer aztán valami hangot hallottunk. Megdermedtünk a csodálkozástól és a félelemtől. A szomszéd hegyen lévő erődítmény ablakai üresen ásítottak. Köztünk volt a folyó. De mi már tudtuk, hogy a vámpíroknak meg se kottyán egy másodperc alatt hatalmas távolságokat megtenni. Valaki mintha kiabált, mintha sírt volna, szaggatottan, szívszakasztón. Aztán elnémult a hang. Agyonrémülve rohantunk haza. Reggel tüzekről, erődítményekről meséltem a sápadt, beteg Gerának meg egy Schmeisser-géppisztoly csövérről, amelyet az egyik gödörből piszkáltam ki. Meséltem neki a furcsa hangról is, de Gera erről valami okból nem akart hallani. Azt mondtam neki, tu-

dom ám, ki kiabált, ki ijesztgetett minket. Szmoljak volt az, a bolond pedellus.

Szmoljak volt Volock nevezetessége. Mindenféle ocsmányságot művelt, képes volt pucérra vetkőzni a helyi strandon vagy téglával megdobálni a rendőrt. Tudtuk, hogy rohamai vannak: ilyenkor a földre zuhant, a lábát dobálta, habzott a szája. Egyébként csöndben, magányosan élt, halászott, vigyázott az iskolára, pénzért megkapálta a húskombinát igazgatójának kertjét, megjavította a Moszkvicsát, s ezért remek csontokat kapott, majdnem húst. A húst, azt megette, s azzal etette a kóbor kutyák őt imádó farkját is. A tetőkről, ahol napoztunk, láttuk, hogyan mászkál a körülkerített udvarán, hadonászik, tökéletlenkedik, nyomában meg a kutyák. Elmeséltem Gerának, hogy előtte való éjjel hogyan rémítgetett minket Szmoljak az ordítóásával. Gera rám nézett zavaros szemével, és durván félbeszakított:

– Mindenképp elmegyek Rigába. Rohadt egy hely ez.

Harmadikban már letüdözte a füstöt, s a pajta háta mögött, ahol a legmegátalkodottabb kölykök verődtek össze, egyszer csak minden apropó nélkül azt mondta nekem:

– Emlékszel, hogy elsőben mit locsogtál össze nekem arról a hangról? Tudod, fafej, azon a hegyen égették el a zsidókat. Anya majdnem megölt, amikor megtudta, hogy odajárunk meg fürdünk ott.

Elmesélte, hogy a háború alatt ott voltak a kemencek. Ott ölték meg gázzal és égették el a zsidókat. Azért nem igazi ott a föld, azért nő ott háromszorosára minden, azért olyan csodálatosak ott a hársfák. Annyi zsidót öltek meg, hogy a háború után azért tört elő az a forrás a föld alól, ugyanaz, amelyben elsős korunkban fürödni szoktunk. Ada néni azt mondta, a meggyilkoltak könnyéből fakadt.

Nagyon élénk volt a képzeletem, és szerettem mindennek magam a végére járni. Éppen akkor volt, hogy Lev Boriszovics, a fizikatanár az energia megmaradásának és átalakulásának törvényét tanította. Ez a csodálatos törvény a következő: „Energia nem keletkezik és nemvész el, az energia átalakul.” Katona fia voltam, arról ábrándoztam, katona leszek. Orosz voltam. Kitűnő tanuló és Komszomol szervezőtitkár az osztályban, rendíthetetlen, mint egy T-80-as tank, és kategorikus, mint egy Kalasnyikov géppisztoly. Az egész iskolát kivezényelték a politikai előadásomra, amelyen megbélyegeztem az amerikaiakat, akik napalmot használtak Vietnamban. A tévében látott lángoló emberek ijed-

séget és undort váltottak ki. Az imperializmus nem fog győzni! Már negyedikben megmondták, hogy nyolcadikban én leszek az iskola Komszomol szervezőtitkára, ami vörös diplomát jelentett, s ajánlást az ország bármelyik felsőfokú intézményébe. Fantasztikus volt a káderlapom. Tiszt fia, orosz, sportol, politikailag szilárd, mondhatni, négy lábbal áll a földön. Nem volt ez karrierizmus. Sors volt. A csontomba építve. De valami okból mégse tudtam arról, hogy a közelből, háromszáz méternyire azon a hegyen hússzor annyi zsidót égettek el, mint ahányan az egész volocki járásban laktak. Éppen kezdtem fölfogni a világegyetem végtelenségét, épphogy megpróbáltam elképzelni, hogy a látható csillagokon túl is csillagok vannak. És aztán még további, még további csillagok. Csodás! És még, még, még tovább, megint csak csillagok. Állj! Kezdtém beleunni. S hirtelen megpróbáltam elképzelni a semmibe, a világegyetembe tűnt embereket... Képtelen voltam rá! Lehetséges, hogy a házunk mellett, amelyben ott az ágyam, amelyen fekszem, kétszáz ezer embert öltek meg? Mi az, hogy kétszáz ezer ember? Mi az, hogy nincsenek? Hová lettek? Ültem a fizikaórákon, néztem Lev Boriszovicsot, aki az anyagi világ ércbe öntött bizonyosságáról értekezett, és képtelen voltam fölfogni, hogy akkor hát hová lettek azok az emberek, akiket elégettek. Lehetetlen, hogy csak füst lett belőlük, amely mindössze fölmelegítette a kemencék falát. Igen, maradt még hamu is... Az a furcsa talajféle, amely ezüstös porra hasonlított. Most már úgy mondanám, Hold-porra. De akkor még, szerencsére, nem hódították meg a Holdat. Az amerikaiak alighogy kiszuszogták magukat Korea után, Vietnámot akarták letaposni. Oroszország meg, miután letaposta Magyarországot, a világmeghódítására készült. A haladó emberiség még nem érte el a Holdat. Figyelmesen hallgattam Lev Boriszovicsot, aki a fizika vasbeton törvényeiről értekezett, csak az a baj, hogy ez valahogy nem állt össze a fejemben azzal, hogyan lehetett annyi embert úgy elégetni, hogy semmi se maradt belőlük: nem értettem. Akkor csak a dolog anyagi része izgatózott. Mászt még nem kapisgáltam. Ráadásul katonának készültem, s mint igazi Timur-követő, harcoltam a félelem ellen.

Ezért aztán éjszaka kimentem a Zadvinszkajára. Nem volt elég bátorságom, hogy *arra* a csúcsára fölmenjek, szörnyű, mesebeli erdőnek láttam akkor, amely férfiakból, nőkből, gyerekekből nőtt ki. Gyanta- és hársfavirág illat volt, május végén jártunk. A

rettenetes májusi cserebogarak tucatszám ütköztek neki a fejemnek, az arcomnak, ott szeldesték a holdfényes eget. Hallottam, hogy nem messze a folyón a bolond Szmoljak kihúzza a hálót, és csöndben motyog valamit. Hirtelen felpillantott, és hangosabban kezdett énekelni. Mintha vonított volna valami. Megpróbáltam elképzelni Szmoljakot odalent, hogy ne féljek annyira.

Szmoljak sovány volt, vörös és majdnem teljesen fogatlan. Nem hallhatta a saját hangját. A pinszki mocsarakban süketült meg, amikor gyerekként hónapokig ült nyakig jeges vízben, a németek büntetőosztaga elől bújt el. Annak a szakasznak a parancsnoka, amellyel Szmoljak együtt rejtőzött el, Jefrem Mihajlovics Baranov – csúfnevén a Bárány – volt, a tanulmányi vezetőnk. Elképzelttem Jefrem Mihajlovicsot, amint mind magasabbra hág a hegyen... A Bárány sokat ivott, orosz irodalmat tanított, és kigombolt sliccel járt be az osztályba. Képes volt rá, hogy az óra negyvenöt percét végig rímbe beszélje végig. Részegen, őszén, félig lecsúszott nadrágban állt a tábla mellett, és Puskin-t mondott. Ha már két hete részeg volt, akkor képes volt Puskinnal kezdeni, aztán rímváltoztatás nélkül áttérni Lermontovra és Tyutcevvel vagy Fettel befejezni. Időnként gyanakodva áttért egy másik nyelvre, amely a németre hasonlított. Zsoltárhoz vagy különös, régi-es énekhez hasonló valamit dünnyögött. Akkor még nem tudtuk, hogy ez a nyelv a jiddis. A halála után, amikor már Moszkvában voltam színész- és rendezőnövendék, megtudtam, hogy a Bárány verseket írt, de szégyellte előállni velük. Láthatóan épp azért, mert annyira tudta, mi az igazi költészet. Ez azonban nem zavarta abban, hogy a fejünkbe verje – a tornateremben sorakoztattak fel minket –, hogy a szovjet kormány helyesen járt el hatvannyolcban Csehszlovákiában, és hogy keményen megbüntesse azokat, akik szellemi anarchiát szítottak az iskolában. Engem mint az iskola, a város, az ország reményességét, imádott. Őt, az igazi partizánt környékeztem meg a kérdéssel a volocki járásban működött partizánmozgalomról, a legyilkoltak és kivégzettek számáról. Örömmel válaszolt. Érezni lehetett rajta, hogy reggeltől letudta már a harmincharmadik pohár vörös bort, és szárnyakat kapott, Leninnek képzelve magát Gorkiban, aki a környékbeli gyermekekkel az örök dolgokról beszélget. Ekkor szögeztem neki a kérdést a Zadvinszkaja-hegyről.

– Igaz, hogy Volockban zsidókat égettek? – A kérdésem beharsogta az iskolát.

Jefrem Mihajlovics hirtelen a válla közé húzta a fejét, és tökéletesen jelentéktelenné vált. Ilyennek még sose láttam. Aztán bevitt a tanáriba, és suttogva megkérdezte:

– Milyen forrásból származik az információ?

Én is megijedtem. A Bárány sose beszélt bikkfanyelven. Valóban rettenthetetlen embernek tartottam, valóban a Szovjetunió Hőse volt, és valóban parancsnoka egy egész partizánalakulatnak. S most fél egy hegyről beszélni? Én meg előálltam azzal, hogy a piacon hallottam mindenféle pletykát, szóbeszédet, véletlenül... Ő viszont a maga részéről a megszokott és ügyes módon kitarzott amellet, hogy a fasiszták beloruszokat gyilkoltak le, mert el akarták venni a földjüket, rabszolgává akarták tenni a szláv fajt, elismételte Göbbels parancsát, hogy a szlávoknak csak a dohányzás maradjon, s alig valamennyi írni–olvasni–számolni tudás, csak éppen hogy a nevüket le tudják írni... Csak mondta, és nem nézett a szemembe. Én se az övébe. Félelmünkben egyik se nézett a másik szemébe. Jefrem Mihajlovics aztán gyakorlattal kinyitotta a szekrényajtót, elbújt mögé, lehajtott egy pohárral, virágos kedve támadt, hát mesélni kezdett az internacionalizmusról, a bajtársiaságról a fronton. Amiről beszélt, már mind láttam filmen, amelyeken a fasiszták lengyeleket, oroszokat, franciákat, beloruszokat végeztek ki, a megmaradtak pedig beléptek a partizánok közé, és bosszút álltak, s a film vége felé törvényszerűen felszabadították a szülővárosukat vagy -falujukat. A jókról és a rosszokról szóló filmekben lényegében azokat ölték meg, akiknek a földjét el akarták foglalni. Akkor értettem meg, miért bolondult meg Szmoljak bácsi a pinszki mocsarakban. Mert belorusz. De hogy jönnek ide a zsidók? Miért fojtották meg és égették el őket számomra ismeretlen helyiségekben? Miért van, hogy mindenki fesheng, fél, kelletlen, ha róluk van szó? Mi folyik itt? Miért van az, hogy egyetlenegy kérdéstől okos, egészséges, általam tisztelt emberek meghülyülnek? Föltárult előttem az ijedt hazudozás, a kuncogó képmutatás, a szemekbe kiülő rémület és a kenetesen álszent beszéd addig ismeretlen világa. Titok, rejtély. Meg kell fejtenem. De hogyan?

Hát ezért – valamiért? – mentem ki akkor éjjel a Zadvinszkajára. Ott álltam a gatzengerben, nem tudtam rászánni magam, hogy továbbmozduljak. Szemköztről, a Dvinán túlról rám meredt az az átkozott erődítmény, valahol alattam Szmoljak vonított-énekelt, és megint hallottam azt a hangot... Úgy szeretném azt mondani, hogy hüppögő zokogás volt,

vagy valami még ennél is szebbet rá. Csak egyvalamire emlékszem: szörnyű hang volt. Végül is lehet, hogy a szél süvített az erődítmény kitört ablakaiban vagy egy fa csikorgott.

Elképesztően rohadtul éreztem magam, rohanni kezdtem lefelé a szakadékról, beleakadtam a magasra nőtt gazba, amely a lábam köré csavarodva szinte foglyul ejtett. Leírhatatlanul féltem. Tudtam, hogy az elégetett zsidók nem eresztenek, elkapnak, fogva tartanak, a föld alá húznak. Kitéptem magam, de aztán méginkább belekeveredtem a gazba, és a végén már egyáltalán nem értettem, mi történik, és hülyén üvöltve belezuhantam a gödrökbe, felugrottam, és csukott szemmel csak törtetem előre. Végre leértem a folyóhoz, ahol majdnem vízbe gurultam, és szentől szembe találtam magam Szmoljakkal. Kiszállt a csónakból, az idioták vastag hangján felrohögött, és kitérta a karját, mintha azt mondaná, majd ő kihúz engem. Visszahőköltem tőle, és futottam, futottam haza. A Szmoljak sátáni kacagása és kutyaugatás szállt utánam.

1961 tavasza. Áprilisban Gagarinnal együtt az egész ország fölrepült végre – boldogságában – a világűrbe. Egymás után dőltek le a korlátok, amelyek megakadályozták a Jövő Emberiségét, hogy eljusson a kommunizmusba. Úgy látszott, még egy fordulat a Föld körül, még egy és... De ez a valami orv módon csak nem jelent meg. Így aztán az egymást követő űrhajósoknak vissza kellett térniük e bűnös Földre, és jelenthették a Pártnak, hogy: „Fiúk, ott fönt sincs! Jól kiszúrtak velünk az élenjáró szovjet tudósok!”

Érettebbek lettünk, és továbbra is barátok maradtunk Gerával. Egyszer szörnyű titoktartás terhe mellett kivitt a Zadvinszkajára, belegázolt az őskori gazba, és megmutatta: sietősen, nyilván valami alkalmatlan szerszámmal csillagot faragtak egy márványtöredékre, amelyre azt is rávésték, hogy: „Itt ölték meg a zsidókat a németek.”

A megoldódó titok csendjében ott álltam egy zsidó mellett; egy volt a zsidók közül, akiket a németek megöltek. Szokatlan érzés volt: a legjobb barátom valami, számomra érthetetlen módon különbözik tőlem. Más. Miben más? Nem értettem. Ugyanolyan volt keze-lába, a szeme, a fütyijét még akkor szemügyre vettük, amikor pucéron fürödtünk a forrástavacskában. Körül volt metélve, és Gera nagyon büszke volt erre. Azt állította, sose fog megkapni semmilyen „férfibetegséget”. Máig nem tudom, mire értette. De nagyon bántott. Rádásul egyke vol-

tam, apám jól keresett, s anyám áhítatosan tömte belém, okkal-ok nélkül az összes megfizethető tudományt. Ada néninek négy gyereke volt, a pénzük csak ételre futotta, ezért aztán Gera nem is járt a gyűlöletes zeneiskolába, sakkszakkörbe, tánciskolába, a szárazföldi és a vízi tájékozódási edzésekre, rádiós szakkörbe, fafestő szakkörbe. Gera önmaga volt. S ezért szörnyen irigyeltem. Azért, mert másféle, „éktelenkedő” életet él. A kettőnk kora összesen húsz évet tett ki, és miben sem különböztem tőle, csak annyiban, hogy Gera csodásan tudott sercinteni. Ezt is csak azért, mert a két első foga közt volt egy kis rés, amelyet még tágitgatni is próbált. Bután meredtem az irombán vésett feliratra: „Itt ölték meg a zsidókat a németek.”

– Érted, mi áll itt?

Biccentettem. Semmit sem értettem.

– És ha megint idejönnek, akkor megint gyilkolni fognak minket, érted? – Gera büszkén, nagy ívben messzire köpött, és méltóságteljesen kihúzta magát. Megint megsértődtem: miben áll a fölénye? Mintha másodrendűvé váltam volna.

– Az én nagybátyám meg Sztálingrádnál esett el – mondtam, hogy ne legyen teljes a megalázottságom.

– Na és? Az én nagybátyám is elesett. Hidakat robbantott. A nagynéném meg tébécét kapott a repülőgépgyárban. És meghalt. Mindenkinek van valakije, aki elesett. Ugyan! De közülünk sokkal többen haltak meg, érted? Mindönket meg akartak ölni, érted?

– Nem, minket.

– Nem, minket.

Összeverekedtünk.

Miért olyan különösek a zsidók? Úgy döntöttem, Vanda Joszifovná, a zenetanárnőt kérdezem meg, aki sovány, szemüveges, csupaszív asszony volt. Ő volt az egyetlen, aki tudta, hogy gyűlölöm a violoncellónak nevezett régi itáliai hangszert, és nem sokat kínzott. Órák alatt megengedte, hogy kiszabaduljak az osztályból, elküldött a büfébe, hogy nedvesítsem be a táblatorlót, s amikor a „szolfézs” nevű titokzatos hóhértudományról beszélt, kiengedett vécére, mert nagyon jól tudta, hogy egyáltalán nem megyek vécére, de tízéves csirkefogóként nagyon szeretnék szabadon mozogni. Kiguvadt szemmel elrohanni a folyosón a vécéig, aztán vissza, aztán felkapni azt a szerencsétlen itáliai hangszert, mint valami ráverő kalapácsot, és agyonverni, megsemmisíteni azt a gyűlöletes Gedike-etűdöt.

Vanda Joszifovna nagyszerűen gordonkázott. Volockban nem volt másik gordonkatanár. Mama szemrehányóan minduntalan azt ismételte, mi csoda szerencse, hogy Vanda Joszifovna lemondott arról, hogy a Belorusz Filharmónia szimfonikus zenekarában csináljon karriert mint szólista, és mintha száműzte volna magát, Volockba jött tanítani. Tényleg, ha játszott, a szomszéd osztályokban félbeszakadtak az órák, kitárultak az ajtók, mindenki ott állt, és bámult. Diákok is, tanárok is. A zeneiskolában Vanda Joszifovna volt az egyetlen, aki elvégezte a konzervatóriumot. A játékában volt valami elképzelhetetlen fájdalom és szenvedés. Hangszeren játszott, mégis mintha ő maga sírt, kiabált volna. De a legjobban az büvölt el, hogy lehuny szemmel játszott. Én még nyitott szemmel sem igazodtam el mindig a négy húr között, ő meg...

Az egyik ilyen órán, amikor Vanda Joszifovna Beethoven egyik bagatelljét mutatta be nekem, és hunyt szemmel lebegett, azt kockáztatva, hogy légi úton hagyja el Volockot, megkérdeztem, miben különböznek a zsidók a többi embertől. Egy darabig még játszott, aztán kinyitotta a szemét, és leeresztett kézzel a padlóra bámult. Észrevettem, hogy a vonó vége remeg. Rámeredtem a leengedett vonóra, amely örült módon himbálózott. Aztán rájöttem, hogy nem a vonó, hanem a tanárnő keze remeg.

Vanda Joszifovna hazaengedte a jövőendő zenei lángelméket, engem ottmarasztott, és figyelmesen megkérdezte, miért nyugtalanít ez engem. Őszintén elmondtam neki mindent. Vanda Joszifovnának mindent el lehetett mondani. Okos volt. Végül elmondtam neki a forrást is meg a betonlapot. Érthető, hogy a körülmetélt péniszre és a különös éjszakai hangra nem terjeszkedtem ki. Kikérdezett, hol az a betonlap. Elmondtam, és közben csodálkoztam, milyen jól ismeri a mi titkos, gazzal benőtt helyünket. Vanda Joszifovna aztán hazaengedett.

Másnap a házunk tetejéről megláttam, hogy fölfelé tart a Zadvinszkajára. Utána mentem. Követtem, amíg oda nem ért ahhoz a laphoz. Odament hozzá, megállt, ránézett, aztán hirtelen négykézlábra állt. Gyors mozdulatokkal földet kotort a táblára. Néhány méternyire voltam tőle a bokrok között, belém szorult a szusz az elszőnyedéstől. Vanda Joszifovna olyan nekifeledkezve túrt az apró kezével, mint egy exkavátor. Aztán sápadtan fölállt, és hunyt szemmel sokáig hangtalanul suttogott valamit. Aztán lement a forráshoz, megmosta a kezét, és mintha mi sem történt volna, visszament a városba.

Este, elalvás előtt, megkérdeztem anyát, kiféle Vanda Joszifovna.

- Hohyhogy kiféle?
- Mi a nemzetisége?
- Zsidó. Aludj!

Anya némán kiment a szobából, és eloltotta a vilanyt. Miért nem beszélt „arról”? Miféle titok lapang az élesen odavetett „aludj” mögött? Mi az a titkos kód, amit magunkban hurcolunk, ellentétben azzal, amit a saját szemünkkel látunk. Hiszen Gera tényleg, de igazán semmiben sem különbözik tőlem! Miért feszengett anya annyira, amikor kimondta a „zsidó” szót? Sose láttam még Vanda Joszifovnáknál okosabb tanárnőt! Miért? Miért van az, hogy falun, asztal mellett az én ukrán megfelelőm nem szereti a kozákokat, a kozákok nem szeretik a hoholokat,² a grúzok az örményeket, az örmények a törököket, miért van az, hogy a seregben egyes katonákat lenézően tuskóknak hívnak, a nagybátyám pedig megvetően disznókként emlegeti az oroszokat? Miért van, hogy egyenként és csöndben mind gyűlölik egymást, közösen meg a zsidókat? S miért feszélyezi őket, hogy fennhangon beszéljenek erről?

Még két nap volt hátra a tanévből. Szombaton elmentem Lev Boriszovics, a fizikatanár lakására. Vera nevű nővérével lakott, aki öregebb volt nála, s kezes széken közlekedett nagy fürgén a lakásban. Nem tudott járni. Lev Boriszovicsnak Vera olyan volt, mint a szigorú anya, nővér, barátnő és barát egy személyben.

– Te vagy az én büntetésem – mondta mosolyogva Lev Boriszovics.

– Te meg az én keserű bánatom – parírozott Vera.

S mindketten boldogan elnevelték magukat. Lev Boriszovics nőtlen volt. A két testvér imádta egymást, de folyton vitatkoztak. A szó szoros értelmében bármilyen ürügy jó volt nekik, hogy hosszan és elvileg tökéletesen érthetetlen dolgokról értekezzenek, mindhalálig védve az álláspontjukat. Mindketten a minszki egyetemen végeztek, Lev Boriszovics ráadásul még a moszkvait is elvégezte. Úgy tanította a fizikát, mint senki más Volockban. Nem volt rá eset, hogy olyasvalaki kerüljön be főiskolára, aki megbukott fizikából. Ha a diák a tábla mellett unottan darálni kezdte a bemagolt leckét, Lev Boriszovics azonnal kikökkentette egy-egy fondorlatos kérdéssel, összezavarta, felgyújtotta a fantáziáját. Aztán vitatkozni kezdett, s azt ajánlotta, hogy az illető gyökeresen másként közelítse meg az anyagi vi-

lág jelenségeit. Szeretett úgy belépni az osztályba, hogy felborítva az óratervet, már a küszöbön kijelentette:

– Szóval, mi az elektromosság? Mivel lehet összehasonlítani ezt a jelenséget? A legszebb válaszárt ötös jár. Rajzolatok, íratok verset, csináljatok, amit akartok. Öt perctek van, addig fölveszem a fizetésemet.

Kiment, és megindult a gáttalan fantáziálás. Mire Lev Boriszovics visszatért, egymásba kapaszkodva, tülekedve, lökdösődve kikígyóztunk a folyosóra, majd vissza, így jelenítve meg, hogyan viselkedik az elektromosság a vízben, fröcsköltünk, a padlóra zuhantunk. Voltak zavaros, okoskodó, csavaros válaszok. Unalmas vagy közönyös egy se. Hát még, amikor Lev Boriszovics a táskájából kizúditotta a huszonhat fagyaltot, amelyeket a fizetése fölvétele után még volt ideje megvenni a Rogyina mozi melletti pavilonban, akkor aztán kitört a zűrzavar. Ez azt jelentette, hogy aznapra meghív minket magához meg Verához. Azt jelentette, hogy rendbe jöttek a pénzügyei, és ahogy mondani szokta: „Előttünk álló feladat, hogy nyilvánosan a végére járjunk néhány banknótának.”

Néha a soros, mondjuk a Föld mágneses teréről előadott lírai monológ kellős közepén mintha megdermedt volna, lecövekelt az ablak mellett, és hirtelen azt suttogta:

– Barátaim! Itt a tavasz. – Elhallgatott, magába vonult, és nagy dioptriás szemüvegén át kibámult az ablakon. Mindeközben az osztály a tavasz beköszöntét bámulta.

Mert Lev Boriszovics nyomasztóan őszinte volt, igazi tanár. Most már tudom, hogy az ő meg a nővére képzettsége toronymagasan kiemelkedett abból, amit a volocki intellektueller föl tudtak mutatni. Ezért volt az, hogy az utolsó padban gyakran unták magukat kék arcú bácsikák, torkig gombolt kis-kabátban és ötvenéves nénikék, rövid komszomolka-frizurával. A városi oktatási osztály ugyanis nem aludt. Érkeztek a jelzések és az oktatási osztály reagált. Ilyenkor Lev Boriszovics órái unalmasak, érdektelenek voltak, ő maga meg tehetetlennek és dühösnek látszott: csak úgy röpdöstek a meg nem érdemelt kettesek, Lev Boriszovics kiabált, sőt egyeseket kiküldött az osztályból. Megkövetelte, hogy szigorúan a tananyag alapján feleljünk. Ez tetszett a tanfelügyelőknek, bár nem hittek Lev Boriszovicsnak.

De amikor „előttünk álló feladat volt, hogy nyil-

vánosan végére járjunk néhány banknótának”, az ünnep volt. Betódultunk hozzájuk, ahol a ragyogó Vera fogadott minket, és már minden elő volt készítve az ebédlőben álló, hatalmas, kerek megterített asztalon. Lev Boriszovics saját kezűleg alakította át a lakást, hogy Verának kényelmes legyen. Vera a szó szoros értelmében mindent el tudott végezni a kerek székéből, főzött, mosott, padlót súrolt, port törülgetett. Néha még vásárolni is elment Volock központi és egyetlen áruházába, ahol senkit se kellett megkérnie, hogy a kerek szék föl vigyék a lépcsőn, aztán meg levigyék, mert Lev Boriszovics megtiltotta neki, hogy ezt tegye. Vera úgy maradt meg az emlékezetemben, hogy ott ül a kerek székében a folyóparton, egyedül. Szerette nézni a jégzajlást tavasszal, nyáron meg a hatalmas öböl felé nézett el, túl a Dvina kanyarulatán. Sínen ereszkedett le a lakásból, amelyet Lev Boriszovics a tanítványaival szerelt föl a lépcsőházban. Se neki, se „Ljovocsának” nem volt gyereke, ezért aztán a lakásuk örökélteli volt bukásra állókkal, akiket Ljovocska korrepetált, díjnyertesekkel, akik arról ábrándoztak, hogy egyetemre mennek, és diákokkal, akik egyszerűen éhesek voltak. Ljova mindenkit meghívott. Bárki elmehetett hozzá egy csésze teára.

Így jutottam el hozzá, miközben az igazságot kerestem. Vera, már csak megszokásból is, korlátozta Ljovocskát a „nyüzsgésben”. Ő engedte meg, hogy odajárjanak hozzájuk, ő is tiltotta meg. Ljovocska egyetértett abban, hogy egész Volockot meg kell etetni, itatni, föl kell okosítani. Megismétlem, nagy tanár volt. Vera a maga módján megjegyzett magának, mondhatni, megkedvelt, de csak később. Azt hiszem, szükségszerű volt, hogy kezdetben felidegesíttem. Sportoltam, „szovjetizált” voltam, túlságosan szerettem Szimonov meg Sztadnyuk háborús regényeit, és nem szerettem a verseket, amiket meg elolvastam, azokat kategorikusan, teljes erőből és mindörökre darabokra szedtem. Azon az estén azonban elvi ok miatt mentem el hozzájuk, hogy végleg eligazodjam az energia megmaradásának és átalakulásának törvényében, és nem csak abban. Tudtam, ha nem Lev Boriszovics, akkor Vera pontosan el fog magyarázni nekem mindent. Kimondani is szörnyű, de Vera hívő volt. Lev Boriszovics kinevette, baptistának csúfolta. De havonta egyszer autóbusszon elvitte a misére, mivel az egyetlen működő volocki templom nagyon messze volt. Akkor nem siettem előrukkolni a kérdésekkel. Rájöttem már, hogy senki sem akarja előttem egy-

ből kitárni a lelkét. Úgy éreztem, elvarázsolt kérdés ez. Senkinek se tetszik. Megváltoztatott minden szabályt: az illendőségre, a rendességre, az öregek tiszteletére, a nők iránti hódolatra vonatkozó szabályt. S valahogy mindenki megtalálta a módját, hogy kitérjen előle.

– Mi ebben az érthetetlen? – csodálkozott Lev Boriszovics, aki velem szemben ült ősz hajsörényével, nem minden elegancia nélkül eltartott kezében cigarettát.

– Hát, ha például elégetjük a fát, hová lesz az energia?

– Az égő fa energiája az égés folyamán átalakul hőenergiává, fényenergiá is lesz belőle, amely kisérték...

– Ezt értem, Lev Boriszovics.

– Akkor mit nem értesz?

– Hová lesz a fa?

– Eltűnik.

– Egészen?

– Egészen. A fa kémiai összetétele...

– Ezt értem, Lev Boriszovics... Eszerint, ha egy embert elégetnek, az is egészen eltűnik?

– Kétségtelenül.

– Pedig azt mondják, Krisztus újjászületett a halála után – vágtam közbe. Fogalmam se volt, hogyan és miért született újjá, de rettenthetetlenül, pimaszul kimondtam. Lev Boriszovics rám nézett, én meg a leginkább attól féltem, hogy megkérdi: „Ki mondta? Hol? A tiszt kolónia géhá parancsnok-helyettese? Vagy a politikai tiszt? Hol szedted föl ezeket a rejtélyes szavakat, hogy Krisztus meg újjászületés?”

– Ezzel aztán vége is a fizikádnak – mondta egy kis csönd után Vera, aki ott ült a bátyja mellett. Örökké pulóvert kötött Lev Boriszovicsnak. – Meg az összes törvényének is.

Csend. Lev Boriszovics elnyomta a cigarettáját, a nővére nézett, levett a polcra egy könyvet, gondosan becsomagolta egy újságpapírba, és odanyújtotta:

– Olvasd el! De tudod, hogy...

Tudtam. Aki könyvet kölcsönzött Lev Boriszovicstól, annak két feltételt kellett teljesítenie: időben és olyan állapotban kellett visszaadnia a könyvet, amilyenben kapta.

Otthon kibontottam az újságot. Forradalom előtti, gyermekek számára kiadott Újszövetség volt. Éjszaka megettem az egészet, és vasárnap kora reggel már ott voltam Lev Boriszovicsnál. A nővére külön-

nősebb öröm nélkül fogadott. Lev Boriszovics mosolygott, mint rendszeren, a cigarettát elegánsan eltartva dohányzott, de... Szóval, nem olyan volt, mint általában. Hallgattak. Vártak.

– Semmit sem értettem belőle – vallottam be őszintén. – Miért nem szökött meg a római katonák elől? Még maga ment oda hozzájuk.

– Krisztus segíteni akart nekik.

– Nekik? De hiszen leigázták az országot, rabszolgává tették a népet. Meg aztán tudta, hogy megölik.

– Tudta.

– Miért akart meghalni?

– Nem akart meghalni. Tudta, hogy meg fog halni.

– Talán reménykedett, hogy életben marad?

– Nem. Tudta, hogy meghal.

– Minek ment oda?

– Így rendeltetett.

– Ki rendelte így?

Hallgattunk. Vera föl sem emelte a tekintetét a kötéstről, úgy mondta:

– Az, aki az energia megmaradásának és átalakulásának a törvényét is kitalálta.

Elneveztük magunkat.

Aztán teáztunk, semmiségekről beszélgettünk. Nem jött össze az a beszélgetés, amire számítottam. Megint ez az elvarázsolt kérdés! De hát mi ez az egész?!

Olyan egyszerű voltam, mint egy ötkopekes, és nem értettem, mi ez az örökké meglévő, elátkozott kérdés. Megkérdeztem:

– Tud a lélek kiabálni?

– Tud – válaszolt Lev Boriszovics helyett a nővére, a kötését nézve. – Kiabálni, beszélni, hallgatni, megérteni. A lélek mindenre képes. Itt vannak... velünk.

Rájöttem, hogy ez volt a tárgy vitájuknak, miután tegnap elmentem. Lev Boriszovics hallgatott. Óriási volt a szeme a vastag szemüveg mögött, eltartott kezében reszketett a kialudt cigaretta.

– Hogy jön ide a lélek? – kérdezte aztán keményen. Materialista volt, ki nem állhatta az okatlan, érzelmes fecsegést. – A természeti törvények kérlelhetetlenek, és tőlünk függetlenül léteznek.

– Akkor nem értem, hogy a megmaradás törvényében... – kezdtem.

– Mit? Mit nem értetek? – robbant ki hirtelen Lev Boriszovics, aki általában higgadt szokott lenni. De valami okból Verára nézett. Félelmemben el-

némultam. Még sose láttam ilyennek Lev Boriszovicsot.

– A gyerek azt akarja megkérdezni tőled, van-e lélek. Tőlünk függetlenül. – Vera fölnevetett. Gyönyörűségét lelte az ilyesmiben.

– Lélek nincs. Nincs semmi, csak a fizikai törvények.

– Hát akkor ezt mondd neki, mit kiabálsz vele. Mondd meg neki, hogy nincs lélek, hogy a halálozód után az energiamegmaradás és -átalakulás törvénye megszűnik hatni.

– Nem, a halál után is hat! – Lev Boriszovics most már a nővérenek válaszolt. – Ne huzakodj velem, kérlek! Minden a helyén van: már az elektron tömegét is megmértük. Ti viszont, hívők, mind a magatok módján értelmezitek Istent. És az ördögbe, fogalmatok sincs róla!

– Nézd csak, milyen jól összehoztad Istent és az ördögöt. Nem félsz? Na, jól van. Tudomány, mi? – Vera élesen megpördült a kerekesszékekben, és Lev Boriszovicsra meredt. Tanulságosnak szánta ezt a meccset a tudományról. Hideg-pimaszul mosolygott. Én már nem is léteztem. Lesújtóan méregették egymást. Kimerítő harc állt előttük. Ebben a csatában egyikük sem akarta megadni magát. – A Darwinotok, mi?

– Igen, igen! – Lev Boriszovics egészen gyerekesen kiabált. – A mienk, a mi Darwinunk! Nektek meg ennyi! Hadd prüszköljenek a pópáitok! – Lev Boriszovics hirtelen fügét mutatott a nővérenek. Akiből egyszerűen kitört a nevetés.

– Először is a ti Darwinotok istenhívő volt. Másodszor pedig semmi magyarázatot nem adott az élet keletkezésére. Valami pacni csak úszkált-úszkált a tengerben, aztán csodálatos módon egyszer csak létrehozta az életet.

– Istenem, milyen primitív vagy! – Lev Boriszovics lehunyta a szemét, és a kályhának dőlt. – Nem is akarta megmagyarázni. Más volt a célja.

– De miért nem? A ti tudományotoknak egyetlen célja van, hogy megmagyarázza a megmagyarázhatatlant. És ezért mindennek egyszerűnek kell lennie. Fogd azt a vedret, öntsd belé az egész Mengyelejev-féle periódusos rendszert. És rázogassad! Ezer évig. Megjelenik a legegyszerűbb élőlény, vagy sem? Hát akkor magyarázd meg, hogyan jelent meg a pocsolnyában az a ti dezoxiribonuklein savatok, aminek a valószínűsége egy a huszonnyolcadikon? Jól van, na! Ez a harmincnullás valószínűség. De hogy van tovább? Ki és hogyan irányítja a sejtosztódást? Mit

bámulsz rám, Ljova? Te is tudod, hogy erre a kérdésre nincs válasz.

– Rájövünk, akkor majd lesz. A tudomány fejlődik, nem topog egy helyben. Igen!

– Igen? Fejlődik? Szóval, ez a ti Darwin-elméletek még mindig fejlődik? Az ember is? De akkor talán a kutyáknak és a macskáknak is meg kellett volna okosodniuk a fáraók kora óta, mivelhogy más társadalmi formációba kerültek. Akkor a szocialista kandúroknak okosabbaknak kellene lenniük, mint az egyiptomiaknak, amelyek több tízezer évvel ezelőtt éltek. Képzeld csak, milyen természetes kiválasztódáson mentek keresztül azok a szegény egyiptomi kandúrok!

– A kandúroknak nem kell okosabbaknak lenniük. Ha ezt teszik, elpusztulnak. Elérték azt az ökológiai szintet, amelyen épp elég annyi ész, amennyi van nekik. Változhat a színük, a mintázatuk, hosszúra nőhet a körmük, ha a körülmények úgy követelik, de ez még nem helyezi hatályon kívül a természetes kiválasztódás törvényét.

– De miért? Miért nem lesznek okosabbak a kandúrok, ha az ember igen? Miért, hogy a természetes kiválasztódás egyes fajoknál ilyen, másoknál meg amolyan? A körülmények? Nagyszerű. De mi az, hogy körülmény? Véletlen? Egybeesés? Káosz? Végtelen, egyetemes káosz? Akkor honnan vannak a ti törvényeitek, amelyeket szakadatlanul fölfedeztek, így döntve meg a korábbiakat.

– A törvények nem változnak, az ember lesz okosabb. Az ember újabb meg újabb...

– Állj! Szóval a törvények az embertől függetlenül léteznek?

– Igen. Az ember meghal, a törvény megmarad.

– Ugyan már! Ez aztán a csodálatos! – Vera kötött, nemigen figyelt az öccsével folytatott vitára. Lev Boriszovicot ez még jobban felbőszítette. Vera abszolút mértékben biztos volt az igazában. Örök témájuk volt ez, s Vera egyszer és mindenkorra győzött.

– Tudod, mit mondok én nektek, tudós urak? Ha tagadjátok, hogy van lélek, akkor bele kell nyugodnotok, hogy a törvényeitek is csak ezen a világon működnek. És hogy a másvilágon nincs semmi. Se törvény, se te, se én, se Darwin.

– De hát egyáltalán nincs „másik” világ.

– És amikor álmodsz? Honnan van az álom? Honnan tudsz mindenről, ami velük történt? Ki mondta meg, ha nem ők?

– Ez csak a felbomlott agy hallucinációja.

– Szóval, ha kiabálsz éjszaka, egyszerűen beteg

vagy, és meg kell gyógyítani. Hát az emlékezet? Az sincs? Mi más az emlékezet, ha nem a lelkek létezése valami fölfoghatatlan térségben? Akkor hogy van az, hogy beszélgetni tudok a mamával? Miért van, hogy válaszol? Mégpedig helyénvalóan és rögtön, mihelyt szükségem van a tanácsára. Hová lettek akkor? Apa, anya, Cilja néni, Zsorocska, Szjoma? Szóval, ha nem emlékszel rájuk, akkor nincsenek is? Így gondolod?

Hangosan és istenigazából szitkozódni kezdtek. Lev Boriszovics fel-alá futkosott a lakásban, Vera abahagyta a kötést, s még egyszer kicsúfolva az öccsét, nevetve éles és teljes fordulatokat tett a kerekesszékekkel. Rólam végképp megfeledkeztek. S amikor Lev Boriszovics ostobának nevezte Verát, megléptem tőlük, és hazamentem. Éjszaka volt: megálltam a Lenin utcán, néztem a hatalmas Holdat, amely ott volt a Zadvinszkaja-hegy fölött. Valahol arra, az ősi erődítményben valaha emberek éltek. A volocki fejedelemséget védték az ellenségtől. Furcsa... Mindig volt ellenség. Mindenhol olvasni róluk, az összes történelemkönyvben. Aljas ellenség! Mindenütt gyűlölet, gonoszság, pusztulás, kivégzések. Az oroszok és a drevljánok gyűlöltek a poljánokat és a poljánok és krivicsek mind együtt gyűlöltek a poloveceket, a tatárok aztán leigázták valamennyit, a lengyelek gyűlöltek a németeket, a németek a franciákat, a franciák az angolokat, az angolok a búrokat. A történelem nem más, mint a népek egymás iránti beteges gyűlölete. Apám katonai egységénél ott az óriási plakát: „Ne feledd, katona, ez az ellenséged! Nem alszik!” Rajta egy vicsorgó amerikai, sisakban – amelyre valami okból egy dollárt rajzoltak –, amint éppen átbújik a különleges övezet szögesdrót akadályán. S a rakétákat, amelyeket valahol a föld alatt dugdosnak, ahová apám hetekre eltűnik, azokat is az ellenségnek tartogatják. A fasisztáknak meg aztán végképp ellenség volt az egész világ. Elsőosztályú, másodosztályú, harmadosztályú ellenség. Csak Krisztusnak nem volt ellensége. Gyűlöltek, ő meg valami okból szerette őket. Miért? Nem értem. S barátja is csak tizenkettő volt. S az egyikük lett a legveszélyesebb ellenség... Óriási volt a Hold, sárga. Jobbra-balra túrta a törékeny felhőket, örök volt... Hallgatóztam. A májusi cserebogarak mint éjszakai bombázók zúgtak az illatos hársfák koronájában, a Zadvinszkaja felől a vadul burjánzó növényzet illatában ott lélegzett a tavasz, felsőbb osztályba léptem, alighogy megkezdődött számomra az élet, s nem is olyan régen még oly gondtalan, tiszta és világos volt

minden, de... Megint úgy rémlett, kiáltást vagy talán zokogást hallok a Zadvinszkaja felől, amely végtelen, szívettépő suttogásra hasonlított: „Ó, Adonáj, miért? Ó, Adonáj, miért?” Minden erőmet megszívva figyeltem. Messzire voltam a hegytől, nem féltem. De közel voltam Lev Boriszovics Kopjoljevics ablakaihoz. Körülnéztem. Az ablakok sötétek voltak. Arra gondoltam, nem más ez, mint a bomlott agy hallucinációja, és hazamentem lefeküdni.

Aztán volt egy beszélgetésünk Gerával. Két nap múlva eljött hozzám, és kihívott a lépcsőfordulóra. Olyan volt, mint egy bosszúszomjas partizán, aki a belorusz erdőben véletlenül belebotlik egy gombászó német tisztbe. Látszott rajta, azért jött, hogy megverjen. A testével odaszorított a falhoz, és sokáig bámult a szemem közé.

– Minek ütötted bele az orrod? – kérdezte végül pimaszul.

– Mibe?

– Abba. A márványlapba. Besúgtad a Vandocskádnek. Odatámított hozzánk. Aztán azok a Kopjoljevicsék is eljöttek, Lev Boriszovics meg az a Verocska. Ha Volockon végigrobog egy ilyen rémhírtérjesztő, mind összeszaladnak... Tudod, mit kaptam a mamától? Nézd csak meg!

Megmutatta karján-lábán a kék foltokat. Ada néni, aki akkor még reménykedett abban, hogy a fia megjavul, kíméletlenül elkalapálta. S Gera akkor elmesélte, hogy ők voltak azok Szjoma Pinszkerrel a másik iskolából, akik találtak a hegyen egy régi kőlapot, és maguk vésték rá a feliratot. Nagy-nagy titok volt ez, de mivel én lökött vagyok, most már szart sem ér a tekintélyem. Marha vagyok és gazember. S még ez a legkevesebb, amit mondani tud rólam. Szjoma Pinszker pedig megesküdt, hogy megöl.

Ordítani kezdtünk egymásra, próbáltam elmagyarázni, hogy én „csak meg akartam tudni”, és hogy megbeszéltem, hogy holnap vele, Gerával elmegyünk Lev Boriszovicsához. És hogy mindenről kikérdezzük.

– Miről? – ordította Gera. – Úgy döntöttél, közhírré teszel minket Volockban? Lev Boriszovics Kopjoljevics éppen olyan zsidó, mint én. És nem fog neked semmit se mondani, mert elégették az anyját, a nővéreit, a bátyjait, őket Verával egy belorusz vénasszony rejtette el egy veremben, ahol két évet töltöttek, és Verának ott ment tönkre a lába a hidegtől. És Vandocska is zsidó. Neki is megölték

valakijét Volockban. Azért jött ide vissza a konzervatórium után.

Üvöltve sorolta fel azokat a zsidókat, akiket ismertem, s akiknek a rokonait a Zadvinszkaján ölték meg vagy fojtották meg gázzal. Meg se tudtam szólalni, csak hallgattam, mit mond. Nem hittem a fülemnek. Miért hallgatott eddig mindenki? Gera tovább monologizált. Kiderült, hogy amikor a szovjet csapatok támadni kezdtek, a németek sietősen kiraktak még egy megsemmisítésre szánt szállítmányt, de már nem volt idejük mindenkit megölni, hátráltak. Azokat a zsidókat, akik a szovjet támadás után még életben voltak, a szovjet parancsnokság itt Volockban helyezte el a katonai kórházban. Amikor meggyógyultak, sokan nem akartak elmenni innen. Ezért van az, hogy majd minden zsidó családnak van valakije, akit a Zadvinszkaján öltek meg.

– Hát akkor miért van az, hogy egyetlen felnőtt sem állít emléket, csak te? – kérdeztem naivan.

– Mert félnek, érted? Félnek!

– Mitől?

– Hallgass, te ökör! – Megütött. Nem haragudtam meg. Csak bámultam rá. – Azt hiszed, nem szóltam erről a mamának? De ijedtében majdnem megfojtott. Pinszkernek meg nekem ezért kellett éjszaka kimennünk oda, és magunknak megvésni azt a lapot, érted?

– De miért?

– Fogd be! – Gera rágyújtott egy Orbitára. Hirtelen meghallottam, hogy sír. Akkor láttam először sírni. Aztán mondani kezdte, hogy mindenképpen elmegy Rigába, rögtön ötödik után, már megbeszélte a nagybátyjával. Mert Rigában frankó az élet, ott senki se faggatnak, zsidó-e, néger-e, még olyan főiskola is van, ahol egyáltalán nem veszik figyelembe a személyi lap „nemzetisége”-rovatát. Nem tudtam elképzelni se, hogy valaki a nemzetisége miatt ne kerüljön be egy főiskolára. Némán hallgattam Gerát, aki feltárta előttem bátyáim – a felnőttek – a kínzóan titokzatos világát. Gyerek voltam, semmi különbséget nem láttam magam és Gera, a legjobb barátom között. Addig a tavaszig Gera se gondolta, hogy gázkamrában a helye, mert zsidó. Tiltakozott ez ellen a hallgatás ellen, a félelem ellen, hogy különbség van közte és közöttem. De a felnőttek világa már ismerte ezt a különbséget. És lassan, magabiztosan összebogozta a játék szálait, észrevétlenül éket vert közénk.

Gera hebegve és zavarosan arról beszélt, amit a

nővérei meséltek neki. Arról, hogy Volockban majdnem minden zsidó orosz vezetéknevet vett föl, s hogy az anyjuk félelmében adott a gyerekeinek orosz keresztnévet, s kiderült, hogy a részeges tanulmányi vezetőnk, a Bárány, egyáltalán nem Baranov, hanem Hajkin. És nem Jefrem Mihajlovics, hanem Efraim Mojszevics. S hogy ő se fog nekem semmit se mondani, mert amíg partizánkodott, a Zadvinszkaján elégették négy gyermekét, a feleségét, az anyját, az apját. Gerát meg azért kalapálta el az anyja, mert az öntevékenysége miatt még rosszabbra is fordulhatott volna a helyzet. Mert sokan ott ülnek a bőröndjeiken, és ki akarnak vándorolni Izraelbe, s ha valami felfordulás történik, akkor annak ugyanez lesz a vége. Sokan meg attól félnek, a végrehajtó bizottság megtiltja, hogy a táborban elpusztítottakért emlékművet állítsanak. Kiderült, hogy a városban a zsidók már elérték, hogy a Zadvinszkaján emlékművet állítsanak az elpusztítottakért, de baj van a számokkal. Mindenki tudja, hogy kétszáztizzenegyezer embert égettek el és fojtottak meg. De a végrehajtó bizottság megelégszik a kétszázezerrel. Vagy tényleg ez a pontos szám, vagy valamelyik „aktakukac” lefelé kerekítette.

Akkor mondtam ki azt a mondatot, amire egész életemben emlékezni fogok. Valójában ez az a mondat, ami megadta a lökést, hogy megírjam ezt a történetet.

– Mi a különbség? – kérdeztem naivan. – Az a fontos, hogy legyen emlékmű.

Gera felállt, és fagyosan rám nézett. Az Orbita kiludt csikkjével hirtelen alattomosan orrba vágott. Sokáig és vadul vert. Nem számítottam rá, hogy ilyen gonosz lesz. Apám kiugrott a folyosóra, a szomszédok is, elvonszolták Gerát. Harapott és bőgött. A szomszédoknál majdnem megkötözték, de még ott is, miközben megpróbált kiszabadulni, felrúgott valamit, és összetörte a tálalóban az edényeket. Summa summárum, amikor futva érte jött az anyja, és vadul verni kezdte, nem védekezett, nyugodtan és büszkén ment le a lépcsőn, mint kommunár a guillotine alá. Hősnek érezte magát. De a kérdés, hogy mi a különbség közte és közöttem, nyitva maradt.

Abban az évben „halálosan” összevesztünk Gerával, ahogy ez gyerekeknél lenni szokott. Örökre. Még nem tudtuk, hogy a gyermekbarátság különleges érzés, amelyet már sose fogunk megtapasztalni. Elmúlt még két év, lehet, hogy több. Más céljaim és gondolataim támadtak, az álmaim becsvágyóbbak és reményteltebbek lettek. Vera Kopjolje-

vics irányításával verseket kezdtem írni, s a helyi üzemi újság közölte őket. Sokat olvastam, napokig elüldögéltem Lev Boriszovicséknál. Kezdtém megízlelni az élet szomorúságát, megtapasztaltam az első szerelem keserűségét. Láttam Vera magányát, a gyermekek és a Ljovocska iránti szenvedélyes szeretét. Tizedik után nem mentem el a nyári tanfolyamra, és visszatértem Volockba, s akkor már én vittem el Verát misére a pravoszláv templomba. Beiratkoztam a Belorusz Politechnikum esti tagozatára, nem törtem magam az órákon, napokat töltöttem Kopjoljevicséknál. Megtudtam, hogy Vera a háború után keresztelkedett meg, tért ki pravoszlávnak, hogy kitűnően keresett azzal, hogy otthon gyönggyel és aranyfonállal ünnepi ornátusokat hímzett a templomnak. Akkor már mertem vitázni az örökkévalóságról s az emberi élet mulandóságáról. Vera lett a lelkipásztorom. Egyedül Isten a tudója, mi lehetett a szívében, amikor beleszerettem egy lányba a párhuzamos évfolyamról, s megmutattam neki a verseimet, ő meg minden szavukban felbecsülhetetlen művészi értéket fedezett föl. Úgy tíz év múlva Gera egyszer csak azt mondta nekem, hogy Vera szerelmes volt belém.

– Hogyan? – kérdeztem döbbenet. – De hát húsz évvel öregebb volt nálam.

– Öregem, mindig is önző voltál, így is fogsz meghalni. Nagyon tetszettél neki, öregem.

Életem végéig hálás leszek annak a háznak, mert ott nyílt ki előttem a világ. De köztem, Ljovocska és Vera között mindörökre megmaradt kimondatlanul az. A beszélgetés nem fejeződött be, és még egyszer beszélünk kell arról a hegyről.

Ötödikre kibékültünk Gerával, s akkorra már nem érdekelt minket a hegy. Az egész város széles ívben elkerülte. Mintha ott se volna. Ott meredt Volock közepén, de senki se „vette észre”. Épült egy lakótelep, de az is mellette. Volockban senkinek se volt köze azokhoz az agyonkínzott emberekhez. Senki se készült, hogy a megígért csillagot vagy ne adj’ Isten, az emlékművet felállítsa. A város bekerült a belorusz aranygyűrűbe,³ s gondolom, fölösleges lett volna fülhaborítani a baráti turistákat, az NDK-ból érkező kommunista antifasisztákat azzal, hogy „itt égették el a zsidókat a németek”. Kényelmes volt az ürügy is, miért nem állítanak emlékművet: hogy ugyanis nem tudható pontosan, hányan haltak meg, ahogy erre „valahol valaki” rájött. Akkor már nem választottak meg Komszomol szervezőitkárnak az iskolában,

de politikai tájékoztatókat még tartottam. S mivel az iskolában még mindig a szocializmus hírnökének, a párt csalóányának tartottak, elhatároztam, hogy a koncentrációs táborról tartok politikai tájékoztatót. Elmentem a helytörténeti múzeumba, és kérdezősködni kezdtem a haláltáborról, amely a háború alatt a Zadvinszkaján volt. Kikerekedett, tiszta, tágra nyílt szemek bámultak rám: a Moszkvában és Minszkben végzett jövőző szovjet történészek. Az agyukat nem háborították meg a három évig tartó szörnyű „munka” számadatai, amely huszonöt évvel azelőtt ezen a földön, éppen ott, a helytörténeti múzeum udvarán ment végbe.

– Hogyan? Nálunk? Volockban? Hogy itt álltak a fertőtlenítő barakkok?

Senki semmit nem tudott.

Abban az évben rákaptam a horgászásra, reggelként és estéknél elüldögéltem a folyóparton, kitűnő koncérokat fogtam, májusban kirántottam egy csukát, és még azzal is megpróbálkoztam, hogy kivessem a hálót. Így melegegtem össze a süketnéma Szmoljakkal. Nem emlékszem, hogyan keveredtem el a házához. A kutyák nekem rontottak, de Szmoljak jól rájuk kiabált meg ugatott is, nagyon mulatságosan utánozta őket. Jól belaktam nála, Szmoljak közben állandóan morgott valamit. Érthető volt minden. Nagyon kifejezően tudott hadonászni, és felidézte azt az éjszakát, amikor lebukfenceztem hozzá a hegyről. Aztán hirtelen beszélni kezdett a hegyről, ami ott volt felettünk. A Szmoljak házacskája ott volt a Zadvinszkaja lábánál. Ő volt az egyetlen, aki végre mindent elmondott nekem. Morgott, nevetséges pofákat vágott, a mellemet és a sajátját bökögte, a hegyre mutogatott, és rajzolt valamit a homokba. Egy idő után megértettem, hogy akkor még gyerek volt, és a partizánok összekötőként beküldték Volockba. És hogy mindent látott. Egy bottal rajzolni kezdett a homokba, azt mutogatta, hová viték a zsidókat, hol rakodták ki őket, hogyan hajtották végig a városon a menetet a hegyig. Nem is kellett nagyon kérdezzetnem. Rángatózva és viczorogva magától is elmondta. Rajzolt, rákiáltott az egyik kutyára, aztán megint vakarózott egy kicsit, elcsöndesedett, a részleteket idézte föl. Apró, halálba menetelő emberfigurákat rajzolt. Egészen kicsiket is. A gyerekeket. Megint morgott valamit, sisakos és géppisztolyos figurákat rajzolt. Ezek voltak a németek. Aztán már halott figurákat rajzolt, végig az állomástól a hegyre vezető út mentén. Azok éhenhaltak. Olyan figurákat is rajzolt, akik azt nézik,

hogyan hajtják a zsidókat. Azok voltak a helyiek. Telirajzolta az egész udvart, nagyon belejött, s akkor már egy házra rajzolt, amely a halálút mellett állt. Mutogatott valamit... S hirtelen megértettem, hogy a zsidókat a Zadvinszkaján égették el, de mellette ott voltak a gázkamrák is. Azokban a kamrákban fojtották meg azokat, akiket arra szelektáltak ki, hogy szappant főzzenek belőlük, és kihúzzák a fogukat. Takarékos gazdálkodás folyt itt. De még ezzel se volt vége. Kiderült, nemcsak egy hegyen volt koncentrációs tábor, majd a fél várost elfoglalta, oda tartozott a tisztikolónia területe is, ahol akkor mi laktunk. Szmoljak a megrajzolt házra bökött, aztán a szájára mutatott. Megértettem. Abban a házban olvasztották be a fogakat. Abban tömték meg a cihákat hajjal, abban készítették ki a bőrt, amelyet aztán Németországba szállítottak. Ott aztán táskákat, irat- és pénztárcákat csináltak belőle. Szmoljak mindent megmutatott... Állj! Rámeredtem a homokba rajzolt térképre. Ránéztem Szmoljakra, aki komolyan bólogatott, igen, minden így volt, mondta a bólogatása. S öklével a szemét dörgölve mutatta, hogy sírni kell, meg kell siratni – önmagunkat. Aztán újra nekihevülve mutogatni kezdett, vadul fintorgott, hadonászott. De én nem tudtam elszakadni a vázlattól.

A sintértelep a mi szakiskolánk épületében volt.

Vera hetvenötben halt meg rákban, Vanda Joszifovna kivándorolt Izraelbe, Lev Boriszovics infarktusból halt meg, a Bárány elitta az esztét, csöndesen nyugdíjazták, és még nyolcvanban is találkoztam vele egy sörözőben, amikor Volockba látogattam, ahol egy korsó mellett Puskind szavalt, aztán áttért Lermontovra, utána meg Tyutcev-re. Amikor már beszívott, az anyanyelvén suttogott valami érthetetlen zagyaságot. S minduntalan körbesandított. Félt, hogy a sörözőben megtudják, hogy tud jiddisül. Haláláig félt attól, hogy zsidó. Vagyik Bisankovicsból helikopteres lett, Afganisztánban szolgált. Volt két kitüntetése a hősiességéért, háromszor megsebesült, emberkerülő lett, elvált, ivott. Ada néni a lányaival meg Iszaak bácsival elköltözött Rigába, s most ott ők is „oroszlányú lakosság”. Gera rögtön az iskola után börtönbe került Rigában, aztán a peresztrojka után nagyon gyorsan meggazdagodott, céget alapított, visszament Volockba, és keresztülvitte, hogy a Zadvinszkaján felállítsák az emlékművet, rajta az elpusztultak pontos száma. A „párt és a kormány” nevében felállított egy méter öt-

vencentis tábla már ott volt, jól elrejtve a bokrok között. Gera emlékművet akart. Visszautasították. Elmesélte, a leginkább az képesztette el, hogy az a hivatalnok, aki a városban a kulturális ügyekkel foglalkozott, zsidó volt. Gera persze adott csúszópénzt a törzsbelijének, s minden elintéződött. Az volt az egyetlen feltétel, hogy az emlékművet ne személyesen neki, hanem a város közösségének tulajdonítsák. Gera belement. Az emlékművet felállították. De addigra a Szovjetunió felbomlott, s Gera az anyjával, a többi oroszral, ukránnal, csukccsal, tatárral és zsidóval egyetemben „orosz nyelvű” lett, sőt számukra is váratlanul, ők lettek Lettország megszállói. Gera tehát megszálló lett, és újra leköpték: mint zsidót, mint orosz nyelvű megszállót és mint burzsujt. Gera gazdag lett, Nyugatra utazott.

Nyolcvankilencben, egy autóbalesetben halt meg Izraelben, valahol a Vörös-tenger partján. Addigra már vacakolt a szíve. Magam is tanúja voltam egy halálos ájulásának Moszkvában. Nagyon sikeres üzletember volt, csodásan vezetett, szerette a nőket, és csak vodkát ivott. Igen megrázott, amikor szembe fordult az anyjával, és feleségül vette Tánya Mascsenkót, az ukrán osztálytársát, aki addigra már elvált, és volt egy lánya. Gera először Rigába, aztán Párizsba, majd Jeruzsálemba vitte őket. Tányka három fiút szült neki, az egyiknek az én nevemet adta. Az utolsó táviratot Jeruzsálemből kaptam tőle: „Egy kicsit csodálkozom, végképp megzavarodtam. Nem tudom megkülönböztetni a zsidókat az aljanéptől, bár egyikük sem ér annyit, mint a nagybátyám kisujja. Azt javasolják, operáltassam meg a szívem. Gondolom, úgy majd megdöglöm. Tányka üdvözl. Gyere ide! Jó a kóser vodka, és a saslik olyan, mint a Népgazdasági Kiállításon. Gyere! Sokkal rosszabb itt, mint gondolnád. Száztizenöt kiló vagyok. Meleg van, mint a kutya... Vannak itt olyan jöttmentek, akik pénzt kérnek a mérésért. A te sovány Dankód, bánattal azon a helyen, ahol valamikor a szíve volt.”

Aztán, ahogy később elmesélték, Gera egész orosz módra kezdte el vedelni a kóser vodkát. Úgy, ahogy sose. Amikor részeg volt, szokása szerint csak úgy szórta a pénzt. Láttam én ezt Rigában is, amikor vendégségbe mentem hozzá. Ha beivott, úgy viselkedett, mint egy hetvenkedő kupec, miután szerencsésen eladta a fáját. Egyszer táviratozott Rigából Moszkvába: „Loptam valami pénzt. Találkozunk Pekingben este nyolckor. Terem száz személyre. Szedd össze a bandát. A te Mauglid.” Szóval, másnap nyolcra gon-

doskodnom kellett valami ünnepről, mondjuk, a saját születésnapomról a fényűző Peking Szálló éttermében. Amit meg is tettem. Tudtam, hogy Gerát visszautasítani nem lehet, egyszerűen nem értené meg, az ilyesmit szívből csinálja, a szívéből, amely addigra már rendesen akadozott. Gera a terem sarkában ült, egyszer se jött oda az asztalhoz. Láttam, hogy már vagy egy hete részeg lehet, nem törődött velünk. Olyan volt akkor, mint a világ legmagányosabb embere. Olyan ünnepélyesen vigyorgott, mint egy eszelős. Úgy döntöttem, delírium tremensben van. Az állomáson elsírta magát: a szemem láttára másodszor. Általában az volt a véleményem, hogy a jövőd Rockefellerek nem sírnak. De Gera nem volt jövőd Rockefeller. A fejemet a hatalmas hasához szorította, s úgy nézett rám, mint egy megvert kutya.

– Tányka elvált – suttogetta, egy cigarettát morzsolgatva. – Belehalok.

Nem értettem, miről beszél.

– Tányka elvált, hát nem érted, öregem?! Úgy izgulok, mint egy Rómeó. Ezzel az asszonnyal fogok élni...

Megértettem. Egész életében Tányát szerette, arra várt, mikor lesz szabad. S Tánya elvált Szjoma Pinszkertől. Szabad. Nem hittem volna, hogy Gera megteszi azt, ami elképzelhetetlen volt számára. De megtette. Otthagyta a feleségét, a felnőtt lányát, otthagytott nekik mindent, és egy szál bőrönddel elutazott Volockba, hogy megkérje Tánya kezét. A bőröndben a jövőd menyasszony ajándéka volt, egy Levi's farmer. Ugyanolyan, mint amilyenel megmentett minket az éhhaláltól Minszkben. Az ajándék célzatos volt. Azon a vonaton csókolták meg egymást először, aztán ott álltak a peronon egész Volockig, nyolc órán át, a jövőd boldog életüket tervezgetve. Szóval, Gera megint megszegye-nítette a Kac családot, őrjöngésre és hamuhintésre kényszerítve Ada nénit. De megtette, amit akart. Tányával lett teljes az élete.

Hamarosan mindent, amit összelopkodott, otthagytott Rigában az első feleségének, és Tánya Mascsenkóval elutazott Párizsba. Két év múlva már Párizsban is volt üzlete, lakása, remek kocsija. Tányka szülte neki a fiúkat, Gera küldözte nekem a táviratokat. Am miután elhagyta az orosz nyelvű Lettországot, a francia nyelvű Franciaországban találta magát, ahol újra meg kellett szereznie az állampolgárságot. Így elutazott Izraelbe. Előtte visszarepült Moszkvába. Búcsúzkodott, ivott, hóbörgött,

összegyűjtötte a barátait, az én barátaimat, s ilyesféle kérdésekkel nyaggatta őket: „Ti mind olyan okosak vagytok. De melyiktek tudja, hogy lesz itt tovább?” Senki se tudta, „hogy lesz itt tovább”, hát inkább ittunk, persze, Gera a legtöbbet. Már két decitől berúgott, agresszív lett, okkal-ok nélkül civakodott. Aztán elment Volockba, rendelt egy asztalt az étterem színháztermében, ahová összegyűjtött mindenkit, aki az osztályunkból a városban maradt. A filmtékában megtalálta gyermekkorunk filmjeit, a *Solarist*, a *Kalandkeresőket*, sikerült elérnie, hogy a moziban levetítsék őket, amire megint csak nem ment el senki, és Gera szinte egyedül ült a teremben, részegen, sírva, hogy végre teljesen érti a *Solarist*, és hogy kiábrándulhat a *Kalandkeresők*ből, amelynek a szereplői „meghülyítették gyerekkorában”. A vendéglőben aztán verekedést provokáltak Vagyik Bisankoviccsal, az Afganisztánt megjárt veteránnal. Kettesben jól helybenhagyták a volocki banda helyi harcosait, a különleges szolgálat letartóztatta őket, irány Vityebszk. S csak azért engedték ki őket, mert ott is volt egy Afganisztánt megjárt veterán, aki ismerte Vagyikot. És mind a ketten hozzám jöttek, Moszkvába. Egy színházban laktam. Gera és Vagyik szórta a pénzt, és olyanok voltak, mint a varázslók. Vissza akarták szerezni az igazságosságot, amelytől valaki megfosztotta őket. Hogy ki, azt nemigen tudták. Aztán kikísértük Gerát Seremetyevo-2-re, s akkor hirtelen meg nem akart beszélni. Lökődött, ő meg részegen, teljes erőből ellenállt. Aztán mégis betessékeltük valahogy. Küldött aztán egy táviratot, amelyben azt állította, ha én nem vagyok, semmi esetre sem utazik el.

Izraelben valahogy nem jött össze a dolog. A táviratai mind rövidebbek és szomorúbbak lettek. Láthatóan már táviratra se volt pénze. Aztán már egyáltalán nem volt nála pénz, mert Tánya mindig eldugta előle. Ez mentette meg az asszonyt Izraelben. Mert igaz, hogy Gera tudott keresni, de éppen annyit el is tudott szórni. Tánya akkoriban vált el tőle, azért, hogy leállítsa, de továbbra is közös lakásban, együtt éltek. Ám Gera úgy ivott, mint egy igazi „orosz nyelvű szeszakazán”. Bevonták a jogosítványát. Ivott. Van ilyen. Az ember hirtelen elveszíti az életcélját. Egy év alatt Gera oda jutott, hogy majdnem koldult. Részegen, idegen kocsiiban halt meg. Mondták, hogy öngyilkosságnak akarta volna feltüntetni, hogy visszaszerezze Tányát, mert úgy érezte, az asszony megcsalja. De nem sikerült neki. A kocsi, mint a filmekben, szépen belepottyant a vízbe,

és Gera már nem tudott kiugrani belőle. Először is, annyira szerette az autókat, hogy meg nem engedte volna magának, hogy összetörjön egy Mercedest. Betegesen vonzódott ezekhez a festett bádogskatulyákhoz. Másodszor meg, kitűnően vezetett. Autóztam vele olyankor, amikor majdnem öntudatlan volt. Sosem vettem észre, hogy megszegte volna a szabályokat vagy hősködött volna. Nagyon óvatosan, szabályosan, szeretettel autózott: leírhatatlan gyönyörűséget okozott neki a vezetés. Szerintem az öngyilkosság túl bonyolult valami lett volna neki. És nagyon primitív. Egyszerűen megállt a szíve, és belezuhant a Vörös-tengerbe. Szép halál. Én is így szeretnék meghalni. Halál egy pillanat alatt, utána repülés. A tudat kialvóban. S akkor hirtelen, az érzékelés perifériáján a hús, sós víz. A számon, a testen. Gera valójában egyike volt a kedvenc gyermekkori filmünk, a *Kalandkeresők* szereplőinek. Abban a filmben is alámerült egy test a tengerbe, s felette kihunyt a nap a vastag vízréteg miatt.

Ez az ember nemcsak a pénzt és a barátait szerette, de sokkal inkább magát az életet, ünnepnek tartotta, folyamatos tűzijátéknak, tűzijátéknak, amelyet mi gyújtottunk egyszer a Zadvinszkáján. Gera nagy ajándék volt ebben az életben. Orosz lelke volt, időnként féktelenül ivott, olyan vendégszerető volt, mint egy grúz, s olyan gonoszul verekedett, mint egy tatár. A zsidósága egyvalamit jelentett neki: az útlevelében a „nemzetisége” rovat bejegyzését. Igen, nagyon szeretett és tudott is pénzt keresni. Igen, sokat és ügyesen lopott az államtól. S mihelyt szert tett egy kis pénzre, azonnal elkezdett megszabadulni tőle. S nagyon gyorsan megint ott állt egy fitying nélkül. S mert ahogy ő mondta: „nem tartom emberhez valónak a pénzt”, hát a pénz se tartotta őt embernek. Így aztán a pénz kiszorította az életből. A pénz megmaradt, Gera nincs. Sajnálom, hogy Gera Kac már nincs, aki ember módra élt, fát ültetett, kígyót ölt, s a lopott pénzen emlékművet állított. Úgy írok róla, mint magamról: sajnálom, hogy meghalt, s nem jött rá, miben különböznek a zsidók az oroszoktól. Hát te, kedves olvasóm, tudod-e?

KIRÁLY ZSUZSA FORDÍTÁSA

Jegyzetek

1. Belorusszia neve beloruszul, illetve oroszul
2. Az ukránok csúfneve a kiejtésük miatt
3. Az a kör alakú útvonal, amelynek mentén el lehet jutni az ország vagy vidék legismertebb és legértékesebb műemlékeihez